

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ Κ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 147 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1997 • ΣΕΒΑΤ • ΑΔΑΡ 5757

Η σωτηρία των Εβραίων του Βόλου κατά την Κατοχή

Του Μητροπολίτη Δημητριάδος κ.κ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

Στιγμιότυπο από την εκδήλωση στο Πνευματικό Κέντρο της Μητροπόλεως Δημητριάδος. Διακρίνονται ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Χριστόδουλος και μέλη του Δ.Σ. της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου.

ΙΣΩΣ ΑΠΟ ΜΕΡΙΚΟΥΣ, να θεωρήθηκε πως ήταν πολύ τολμηρή η απόφαση της Ιεράς μας Μητροπόλεως σε συνεργασία με την Ένωση Χριστιανών Επιστημόνων να αφιερώσουμε την εφετινή εκδήλωση, με την οποία τιμούμε την αντίσταση της Εκκλησίας στα δύσκολα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής, στην προσφορά της Εκκλησίας μας για τη σωτηρία του ισραηλιτικού στοιχείου της πόλεως και της περιοχής μας. Δεν διστάσαμε όμως ουδενί στιγμή να θέσουμε πραγματικά εις κίνηση το μηχανισμό της ιστορίας μέσα από τη γλαφυρότητα των δύο αποψινών εισηγητών, που ο ένας είναι κατά το θρήσκευμα Ισραηλίτης και ο άλλος Χριστιανός, δίδοντας έτσι και με αυτό ακόμα τον τρόπο το ενδόσημο της αδελφότητας και της αδερφοσύνης που πρέπει να ενώνει όλους τους ανθρώπους οπουδήποτε της γης και αν ενρίζονται και βεβαίως θα έλεγα κατά προτεραιότητα στην περιοχή μας.

ΚΑΘΕ ΧΡΟΝΟ που διοργανώνουμε αυτή την εκδήλωση, εδώ και δέκα χρόνια περίπου, μας δίδεται η δυνατότητα και η ευκαιρία να αναδυθούμε στις ιστορικές δέλτους και να φέρουμε στην επικαιρότητα και στην επιφάνεια ορισμένες σπηρλουνιστικές πραγματικά ιστορίες με πρωταγωνίστρια την Εκκλησία του τόπου μας και τον τότε επικεφαλής αυτής, αιμηνόστον Μητροπολίτη Ιωακείμ. Ο άνθρωπος αυτός, εστάληκε απ' τον Θεό στις δύσκολες εκείνες ώρες

Η Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος και η Ένωση Χριστιανών Επιστημόνων Βόλου πραγματοποιούν κάθε χρόνο κοινή εκδήλωση για κάποιο σοβαρό κοινωνικό θέμα. Η φετινή τους εκδήλωση ήταν αφιερωμένη στην Εθνική Αντίσταση του ελληνικού λαού και σε μνημόσυνο του Μητροπολίτη Ιωακείμ με θέμα: «Η συμβολή της Εκκλησίας Μητροπόλεως Δημητριάδος στη διάσωση της Ελληνικής Εβραϊκής Κοινότητας του Βόλου στη διάρκεια της Κατοχής». Η εκδήλωση έγινε την Κυριακή 1η Δεκεμβρίου 1996, στο Πνευματικό Κέντρο της Ιεράς Μητροπόλεως Βόλου.

Κατά την εκδήλωση ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δημητριάδος κ.κ. Χριστόδουλος σε ομιλία του ανέφερε τα παρακάτω σημαντικά κι επίκαιρα:

για να σπρώξει στον ώμο του ένα βαρύτατο σταυρό ευθύνης και βεβαίως ο Θεός τον ενλόγησε ώστε να περιβάλλεται από μία δράκα ανθρώπων συνεργατών του με το ίδιο φρόνημα και με το ίδιο πνεύμα, οι οποίοι ανέλαβαν να υλοποιήσουν τα οράματα και τους σχεδιασμούς του και οι οποίοι με αυτόν τον τρόπο πραγματικά προσέφεραν πολύτιμες υπηρεσίες στον λαό μας.

ΕΙΝΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ όχι μόνο ζολακεντικό για τους ανθρώπους της Εκκλησίας της εποχής εκείνης, αλλά και για όλους μας είναι διδακτικό το παράδειγμά τους. Το να προκινδυνεύεις υπέρ των άλλων, αυτό είναι το μοναδικό θα έλεγε κανείς αποδεικτικό για τη γνήσια αγάπη, το είπε αυτό ο ίδιος ο Κύριός μας. Είπεν δηλαδή ότι: «το να θύη την ψυχήν αυτού υπέρ των φίλων αυτού είναι η απόδειξη της ύψιστης αγάπης», («Μείζονα ταύτης αγάπης ουδείς έχη, ίνα αυτής την ψυχήν αυτού θύει υπέρ των φίλων αυτού»). Και εδώ η Εκκλησία μας, η τοπική μας Εκκλησία, η Ιερά Μητρόπολή μας, στα δύσκολα εκείνα χρόνια, όπου η ανάγκη περιέφερε τον δίσκον της επαιτείας τότε πανταχού, δεν ερώτησε αλλά ετόλμησε να επεκτείνει την ευεργετική της δραστηριότητα και σ' ένα άλλο κομμάτι του ελληνικού μας πληθυσμού, το οποίον βεβαίως επρέσβευε μία διαφορετική θρησκεία, εννοώ τους Ισραηλίτες. Και βεβαίως με την πράξη του αυτήν ο αιμηνόστον Μητροπολίτης μας

Συνέχεια στη σελ. 25

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: «Εβραίες γυναίκες μελετούν τις Γραφές», λιθογραφία του D. Wilkie (1841).

Οι Εβραίοι της Καστοριάς

Της κας ΜΑΡΟΥΛΑΣ ΒΕΡΓΟΥ-ΓΚΑΜΠΕΣΗ

Εβραϊκή θεατρική ομάδα, μετά από παράσταση θρησκευτικού περιεχομένου, στην είσοδο της Ελληνοϊσραηλτικής Σχολής Καστοριάς. (Οι φωτογραφίες, προέρχονται από λεύκωμα για τους Καστοριανούς Εβραίους, που τυπώθηκε στα εβραϊκά, το 1983, στο Ισραήλ).

[Αναδημοσίευση από το βιβλίο του Π. Τσολάκη «Η Εβραϊκή Συνουσία της Καστοριάς»]

Στις 13 Οκτωβρίου 1996 έγιναν τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου Θυμάτων του Ολοκαυτώματος στην Καστοριά. Σε ειδική τελετή μνήμης που έγινε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου, η κα Μ. Βέργου - Γκαμπέση, σε μια γεμάτη στοιχεία για τους Εβραίους συμπολίτες της ομιλία, ανέφερε τα παρακάτω.

Προϊστορία

Ανταμώνουμε ύστερα από 52 χρόνια ξανά, μ' εσάς τους λιγιστούς συμπολίτες μας, στον ίδιο τόπο όπου γεννήθηκαν οι γονιοί σας, οι παππούδες, τ' αδέρφια, οι φίλοι, κι οι φίλες των παιδικών σας χρόνων κι οι μακρινοί γεννητορές σας, οι οποίοι διαλέξανε αυτή τη γη, από το 1492. Διωγμένοι από την Ισπανία, πήραν τότε τους δρόμους της προσφυγιάς, αναζητώντας στη νότια Ευρώπη και τα Βαλκάνια, τόπους ασφαλείς, τόπους φιλόξενους γι' αυτούς και τις οικογένειές τους.

Από κείνη τη χρονιά, η τουρκοκρατούμενη ήδη από τα 1386 Καστοριά, «η γλυκιά Κεσριέ» των Τούρκων δέχτηκε στην αγκαλιά της, τις εβραϊκές οικογένειες, που μέσω Θεσσαλονίκης και Ιωαννίνων, ήλθαν εδώ, ρίζωσαν, ανήλθαν σε αριθμό, κι έζησαν ειρηνικά με τον κόσμο της χριστιανικής κοινότητας της Καστοριάς μέχρι τον Μάρτιο του 1944.

Ήλθαν φορτωμένοι με τους καμινούς

και τις πιζρίες των διωγμών που από τα χρόνια των Φαραώ δεν έπαψαν να βιώνουν... Ήλθαν φορτωμένοι με τις παραιτήσεις, τους χορούς και τα τραγούδια τους. Η όμορφη μακεδονική πόλη μας, στάθηκε μια ζεστή φωλιά, για να κτίσουν τα σπιτικά, και τα εμπορικά τους, τη συναγωγή όπου μαζεύονταν τα Σάββατα για τις λαμπρές θρησκευτικές τελετές.

Ήδη από παλιότερες εποχές, αναφέρεται μέσα από τις ιστορικές πηγές, η παρουσία Εβραίων εγκατεστημένων μόνιμα στην περιοχή της Μακεδονίας - πρόκειται για τους Ρωμαϊώτες Εβραίους, και για κείνους που βρέθηκαν εδώ, από τα χρόνια του Βυζαντινού αυτοκρατορα Ιουστινιανού, ίσως και τα χρόνια του Μεγαλέξανδρου.

Ένας σπουδαίος ραββίνος, ο Michel Molho, περιέγραψε τις δυσκολες εποχές που περάσανε Χριστιανοί κι Εβραίοι, τον 17ο και τον 18ο αιώνα, στη μικρή μας πόλη, όταν επιδημίες πανούκλας αποδεκάτιζαν τους κατοίκους της κι όταν πυρκαγιές εξαφανίζαν σινagogas, σπιτικά, και πολύτιμα κειμήλια.

Οι Εβραίοι της Καστοριάς

Ζωή των Εβραίων στην Καστοριά

Οι συμπολίτες Εβραίοι εγκαταστάθηκαν από τα πρώτα τους χρόνια στη συνοικία **Τσαρσί**, τηρώντας κατά γράμμα τη γραπτή και την προφορική παράδοση, συναθροίζόμενοι στις γιορτές και τις θρησκευτικές τελετές, στους ιερούς γι' αυτούς χώρους.

Αγαπούσαν το γαλάζιο χρώμα, και μ' αυτό έβαφαν τους εσωτερικούς τοίχους των σπιτιών τους, - ήταν το χρώμα τ' ουρανού, κι έπαιρναν ελπίδα και κουράγιο απ' αυτό.

Αλλά τα σπιτικά τους, και από κανένα δεν έλειπε η ξύλινη επιγραφή που με μεγάλα γράμματα έγραφε, **Μιζράχ**, έτσι, για να τους προσανατολίζει την ώρα της προσευχής κατά την Ιερουσαλήμ.

Οι άνδρες έλειπαν συχνά για μέρες πηγαίνοντας από παζάρι, σε παζάρι, κι από πανηγύρι σε πανηγύρι... στη Χρυσή Πλατεία, το Μαύροβιο, την Όχριδα, την Κορυτσά, τη Ζιντζόβα και αλλού, πουλώντας τις προμήθειες στους κατοίκους της κάθε περιοχής, και κάθε Παρασκευή, έπιαναν τα πεζούλια κάτω στην πλατεία του Ντολτσού, όπου γινόταν το μεγάλο παζάρι της εβδομάδας, αραδιάζοντας τα φυλικά, τις χάντρες, τα σειρήτια, τα πολύχρωμα τόπια από μεταξωτά, και μάλλινα υφάσματα. Από στόμα σε στόμα περνούσε η φήμη των επιδείξεων στην τέχνη της πλεκτικής, γυναικών της Εβραϊκής συνοικίας, που φτιαχναν τις ξακουστές δαντέλες και τα χρυσά σειρήτια, που αγοράζαν οι μανάδες για τις προίκες των κοριτσιών τους. Η λαϊκή μουσα μέσα από το στίχο, μπόρεσε να βαστήξει για πάντα τις γυναίκες αυτές...

«Η Σιόλση, και η Γιούδαινα, κι η τσιούμπω τον Ισάκη, πλέκουν γαϊτάνια όμορφα με κεντητά χρυσάφια, που στον Τσαρσιού τα μαγαζιά στολίζουν τα ράφια. Και τικ και τακ ακούγονται, κι όλα τα κοπανέλια, και το γαϊτάνι πλέκεται με τέχνη, στην εντέλεια».

Τα Σάββατα, στο Τσαρσί τα περισσότερα εμπορικά ήταν κλειστά. Οι γεροντότεροι κάθονταν έξω από το εμπορικό τους, απολαμβάνοντας το πασατέμπο και τα τραγανά καϊσοκόκκαλα που τους έφερναν τα μικρά παιδιά της Καστοριάς, ίσα ίσα για να τ' ανταλλάξουν με τις λαμπρές πολύχρωμες χάντρες των Εβραϊκών μικρομάγαζων.

Πράσινες απ' τη Σιμπγά
χρυσές από το Σαλαμίσση
κιουσελίδικες από τη Μπόινα.

Από τις σημαντικότερες οικογενειακές χαρές τους, ήταν η γέννηση. Λιγότερος ενθουσιασμός για τα νεογέννητα κορίτσια, όπως και στις χριστιανικές οικογένειες άλλωστε. Χαρές και πανηγύρια με τον ερχομό του αγοριού...

Οι συγγενείς της υποψήφιας μητέρας προσπαθούσαν με διάφορους τρόπους να μαντέψουν, τι θα φέρει στον κόσμο. Έπαιρναν το στομάχι (τη φούσκα) από το ψάρι και το βάζαν σε μαγειρικό σκεύος, πάνω σε δυνατή φωτιά κι ανάλογα με το θόρυβο που έκαμνε, έβγαζαν τα συμπεράσματά τους - αν έκανε κρότο κι έσκαζε, το μωρό θα ήταν αρσενικό.

Έτσι περνούσαν οι μέρες, οι μήνες, τα χρόνια, μένοντας στην συνοικία Τσαρσί, τηρώντας τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, δουλεύοντας αμμονικά, και συνεταιριζόμενοι συχνά με Χριστιανούς, θάινοντας στις μακρινές νεφροσκεπείς πολιτείες - Βιέννη - Βουκουρέστι - Τεργέστη - και τις πολιτείες της Ανατολής, την Κωνσταντινούπολη και τη Συληβρία... Η ειρηνική συμβίωση έφερε συνεργασία... Έτσι από κοινού ιδρύσανε εμπορικά πρακτορεία, Χριστιανοί κι Εβραίοι, στη Δρέσδη, τη Μόχα, τη Βιέννη, τη Λειψία κι όπως έγραφε ο Michel Molho, «ήταν συνηθισμένο να βλέπει κανείς Εβραίους και Χριστιανούς να συνεταιρίζονται και να διατηρούν μια συνεργασία που διατηρούνταν από ομόνοια και φιλική διάθεση».

Τόπος συγκέντρωσης όλων των Εβραίων Καστοριανών, η **Συναγωγή** και λίγα βήματα πιο δίπλα ήταν η **Εβραϊκή Σχολή** όπου διδάσκονταν οι μαθητές και οι μαθήτριες στοιχεία από την ιστορία τους και τα ιερά βιβλία, μαθαίνοντας παράλληλα και ελληνικά. Ένας τοίχος χωρίζε τη συναγωγή με τα **Εβραϊκά γυναικεία λουτρά**, όπου Χριστιανές κι Εβραίες τα επισκέπτονταν μια φορά το μήνα.

Ένα ασυνήθιστο γεγονός συνέβη στα τέλη του 19ου αιώνα, τάραξε την ήρεμη ζωή της Χριστιανικής και της Εβραϊκής κοινότητας στη γλυκιά Κασορίε. Αιτία, ο έρωτας, που βάζει στην άκρη τις διαφορές, κι όλα όσα η λογική επιβάλλει και στέκεται απάνω από φυλετικά γνωρίσματα, θρησκευτικά δόγματα, στεγνούς νόμους.

Ένα Καστοριανό παλικάρι, της οικογένειας Ντότση αγάπησε μια όμορφη

Εβραιοπούλα, της οικογένειας Μάγγου, που είχε ήδη δυο παιδιά από τον πρώτο της γάμο.

Κι οι δυο αποφάσισαν να ενωθούν ενώπιον θεού και ανθρώπων, αντιμετωπίζοντας θαρραλέα την στενόχωρη κοινωνία της Καστοριάς. Τον Ντότση, τον πήγανε στο ανώτερο δικαστήριο της περιοχής, στα Μπιτώλια, όπου τον δικάσανε οι τουρζικιές αρχές. Πάρα ταύτα, ο γάμος έγινε, η Εβραιοπούλα βαφτίστηκε Χριστιανή κι αυτή και τα παιδιά της, που πήρανε τα ονόματα Θεοδότα και Ναούμ. Οι Καστοριανοί πήρανε την ιστορία τους, τη χάμιανε τραγούδι.

Και το τραγούδι της Εβραιοπούλας τραγουδιέται ως σήμερα στις γιορτές και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις του τόπου μας.

Ευχαριστώ την κα Κατερίνα Χατζηφραντζή, το γένος Παναγιώτη Μαυροβίνη, που 'ναι διαέγγονη της Εβραιοπούλας του τραγουδιού - για τα στοιχεία που μας προσέφερε όταν βρεθήκαμε απρόοπτα μαζί της (με την κα Μπέρρυ Ναχμία, τον Μάιο του 1996 στην Καστοριά).

Ο πατέρας της ο κος Παναγιώτης Μαυροβίνης, που γεννήθηκε στα 1914 στην Καστοριά, τους διηγούνταν συχνά το περιστατικό αυτό. Πήγαινε στην παιδική του ηλικία ταχτικά στη συναγωγή, και κάθε χρόνο του 'ραβαν με έξοδα της εβραϊκής κοινότητας μια γιορτινή φορεσιά, κι άλλη μια για τα γκαράσια (τις Εβραϊκές γιορτές μεταμφίεσης, που γιορτάζονταν κάθε Μάρτιο).

[Το τραγούδι της Εβραιοπούλας, ερμήνευσε στην διάρκεια της εκδήλωσης η μαθήτρια του πολυκλαδικού λυκείου, Έλλη Κων. Βέργου, η οποία είναι και μέλος της εφηβικής χορωδίας του μουσικοφιλολογικού συλλόγου «Η Αρμονία»].

Η Εβραιοπούλα

Ένα Σάββατο βράδυ ντα βάι βάι
μια Κυριακή πρωϊ
βγήκα να σεργιανίσω
στο Εβραϊκό το Τσαρσί.
Βρίσκω μια Εβραιοπούλα-Εβραιοπούλα
στην πόρτα λουίζονταν
με ασημένιο τάσι ντα βάι βάι
έριχνε το νερό,
με φιλιτσένιο χτένι χτένιζε τα μαλλιά...
Της λέγω, καλημέρα Εβραιοπούλα,
γίνεσαι Χριστιανή;
να λουίζεσαι Σάββατο, ν' αλλάξεις Κυριακή;
και να μεταλλαβαίνεις κάθε Χριστού λαμπρή;

Ακόμη ένα Καστοριανό τραγούδι
- (η μελωδία του δεν διασώθηκε)
μας μιλά για τον έρωτα ανάμεσα
σε Χριστιανό και Εβραιοπούλα.

Χριστόδουλος αγάπησε μια κόρη Εβραιοπούλα,
τον αγαπάει, την αγαπάει και θέλει να την πάρει.
Χριστόδουλε κι αν μ' αγαπάς και θέλεις να με πάρεις,
για σήκω κι έλα μια βραδιά - ένα Σάββατο βράδυ,
πόχουν οι Εβραίοι τη γιορτή, πάνουν στο Συναγώγι...
Χριστόδουλος αλάθεψε και πήγε Πέμπτη βράδυ...
(Πέμπτη βράδυ ήταν όλοι στα στίτια τους).
Βγήκαν οι Οβραίοι τον έπιασαν, πάνουν να τον ζρεμάσουν.
χιλίοι πηγαίνουν ομπροστά και δυο χιλιάδες πίσω...
Χριστόδουλος ανάμεσα σα μηλό μαραμένο...
Κι από την πόρτα της περνα φυλή φωνίτσα βάνει...
Δε βγαίνεις σκύλα να με δεις, που παν να με ζρεμάσουν...
Σύρε, σύρε, Χριστόδουλε, σύρε και μη φοβάσαι...
Χίλια φλουριά 'χω στο λαμύ και χίλια στο κεφάλι,
αν δεν σε φτάνουν όλα αυτά, πονλώ και τα βραχιόλια,
κι όλα τα δαχτυλίδια μου, και τα μαργαριτάρια!...
Το φερετζέ της έβαλε και στο Κατή πηγαίνει.
— Καλή σου μέρα μπέη μου
— Καλώς την την Εβραία.
— Εσύ 'σαι μπέης και κριτής, κραίνεις όλο το κόσμο.
Κρίνε και μένα την Οβρά, την άνομη Εβραία.
Βγάνει φλουριά του τα μετρά, φλουριά τον αρραδιάζει.
(Κι ο κατής της αποκρίνεται)
— Πήγαινε κόρη στίτι σου, κι εγώ θα σου τον στείλω...

Οι μέρες, οι μήνες, τα χρόνια,
περνούσαν άλλοτε με χαρές άλλοτε
με τις λύπες και τις πίκρες της ξενι-
τιάς, και τις ταραχές των χρόνων
εκείνων. Από τα τέλη του 19ου
αιώνα τα παλικάρια της πόλης
αρχίσανε να φεύγουν και για την
Αμερική, ακολουθώντας το δρόμο
χιλιάδων ονειροπόλων μετανα-
στών, που άφηναν τον τόπο τους,
για να κερδίσουν μια καλύτερη
ζωή...

Συνάντηση μελών της Εβραϊκής Κοινότητας Καστοριάς· στην πρώτη σειρά διακρίνεται στο κέντρο η Μπέρρη Κασοντο-Ναμχία και προς τα αριστερά ο τελευταίος πρόεδρος της Κοινότητας Καΐβ Ελιάου.

Πολλοί κι οι Εβραίοι Καστοριανοί που βρέθηκαν για τους ίδιους λόγους στην άλλη άκρη του Ατλαντικού. Το 1912 η Καστοριά απελευθερώθηκε ύστερα από 527 χρόνια τουρκικής κυριαρχίας (11 Νοεμβρίου 1912, μέρα απελευθέρωσης). Η Μουσουλμανική κοινότητα άδειασε τα κонаκία της, οι πιο πολλοί φύγανε για την Κορυτσά. Λίγα χρόνια μετά, κυκλοφορούσε η τοπική εφημερίδα «Καστοριά».

Από την εφημερίδα αυτή, εκδότης της οποίας υπήρξε ο φιλοπροόδος συμπολίτης μας κος Θωμάς Βαλαλάς, σας μεταφέρω νέα από την κοινωνική ζωή της πόλης.

«Είδομεν το μετάλλιον που edώρησαν οι εν Νέα Υόρκη συμπολίται Ισραηλίται, εις τον Μητροπολίτην μας Σεβασμιώτατον Ιωακείμ Λεπτιδην.

Είναι χρυσή πλάξ κομψή με αριερωτικάς επιγραφάς». (εφημερίδα του 1928).

Σε φύλλα της ίδιας εφημερίδας αναφέρονται, μαζί με τα ονόματα Χριστιανών δωρητών και ονόματα Εβραίων συμπολιτών, που προσέφεραν σημαντικά χρηματικά ποσά για την ανέγερση του αδριάντα, του ποιητή μας Αθανάσιου Χριστόπουλου.

Εφημερίδα Καστοριά, αριθμός φύλλον 146, ημερομηνία 6-12-25:

Ονόματα δωρητών: Μποχώρ Πιτσιρίλο, Ιακώβ Κοέν, Σαμουήλ Ρούσο.

Εφημερίδα Καστοριά, αριθμός φύλλον 138, ημερομηνία 11-10-25:

Ονόματα δωρητών: Σολομών Ελιάου, Βενιαμίν Κονφίνο, Χαΐμ Μεβοράχ, Σουχιαλιά και Αβραάμ Ελιάου.

Σε εφημερίδα του 1928 ειζονίζεται σε φωτογραφία ο Σαμουήλ (Κεμάλ) Μάριο, από τους επιτυχημένους επιχειρηματίες - αντιπρόσωπος βιομηχανίας ετοιμών μεταξωτών φορεμάτων και εργοχείρων.

Σε εφημερίδα του 1929, αναφέρονται τα ονόματα τριών Εβραίων συμπολιτών, που αναδείχθηκαν δημοτικοί σύμβουλοι στις δημοτικές εκλογές.

Εφημερίδα Καστοριά 11-8-29

Οι κύριοι Σαμουήλ Ελιάου, Αβραάμ Μάριο, Ιακώβ Ελιάου εξελέγησαν μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου.

Και σ' ένα παλιό ημερολόγιο που πέρασε στα χέρια της συμπολίτισσάς μας κυρίας Νίτσας Πασιώνα - (το ημερολόγιο ήταν της μητέρας της κυρίας Άννας Πασιώνα) - καταγράφονται τα δώρα που έλαβε, στην γέννηση του πρώτου της παιδιού, από την κυρία του Αβράμη, και την κυρία Σαλαμότση.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20 η Καστοριά απέκτησε ηλεκτρικό ρεύμα και στις αρχές του '30 σχεδιάστηκαν οι παραλίνιοι δρόμοι.

Δεκαετία του '30

Ομορφα χρόνια για νέους και νέες που μεγάλωναν μεσ' στη κλειστή κοινωνία της Καστοριάς, παρά τα πολλά «μη» και τα «δεν πρέπει» κι από τις δυο πλευρές, και κείνα αγόρια και κορίτσια ανθίζανε μέρα με τη μέρα, περιμένοντας τα όνειρά τους να γίνουνε κάποια μέρα πραγματικότητα... ανεβοκατεβαίνοντας στο μώλο, βολτάροντας στον Άη-Θανάση, κατηφορίζοντας στο Ντουλτσό τη μέρα της Πατορίτσας, ανταμώνοντας στα σπίτια όπου γιορτάζανε φιλενάδες και συμμαθητές.

Προπολεμικά ο δρόμος της σημερινής οδού Μητροπόλεως, που έφθανε ως το Τσαρσί με τα Εβραϊκά καταστήματα, ήταν ο κεντρικότερος δρόμος της πόλης.

Παλιότερα ήταν πιο στενός και στρωμένος με πέτρα. Μόνον κάρα και γαϊδουράκια περνούσανε έως ότου άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα αυτοκίνητα. Σιγά σιγά πήρε ν' αλλάξει κι να φαρδαίνει. Στο δρόμο αυτό βρισκονταν και καταστήματα Χριστιανών. Το μπακάλικο του Αλέξη του Καϊτέρη, και το ζαχαρτζίδικο του Γιάκου του Εβραίου.

Πιο πέρα το μπακάλικο του Μουσιάτα, το συμβολαιογραφείο του Τζήμα, και το ραφείο του Εβραίου Μάγγου, στη συνέχεια ο Ραχαμής περίμενε όσους έψαχναν για φανάρια, λαδικά, τενεκέδες, φουσούνες, ντουμανίτσες.

Στο Τσαρσί ήταν και το ζαχαροπλαστείο του Τάνε, το τενεκετζίδικο του Μποχώρ και έπειτα ήταν μια μικρή γέφυρα που οδηγούσε στο Συναγώγι. Στο Τσαρσί ήταν το σπίτι του Μιραλάη και το μανάβικο του Μουσούλα. Στη ταβέρνα του μικρασιάτη Άνθιμου Σινόπουλου συγκεντρώνονταν Χριστιανοί και Εβραίοι να δοκιμάσουν τους εκλεκτούς μεζέδες του.

Με οδηγό το δημοσίευμα της αξέχαστης συμπολίτισσας μας Τασίτσας Βαλαλά-Σεκουλίδη, γνωρίσαμε την προπολεμική Καστοριά και τα καταστήματα των Εβραίων συμπολιτών που βρισκονταν στην επάνω και την κάτω αγορά.

Καταστήματα (Πάνω Αγορά): Ιακώβ Ελιάου-Ραπτομηχανές, Βενιαμίν Κονφίνο - Υφάσματα, Κοέν και Ζαχαρίας - Νεωτερισμοί, Μωύς Χαζάν - Ραπτομηχανές, Ισαάκ

Ρούσο - Υφάσματα, Σαμουήλ Ελιάου-Μπάντσι - Υφάσματα, Σεμάγια και Αβραάμ Ελιάου - Υφάσματα, Σολομών Ελιάου-Οροσδί - Νεωτερισμοί, Μποχώρ Σούσα - Παντοπωλείο, Έλι Πιτσιρίλο - Υαλοπωλείο, Ιακώβ Κοέν - Υαλοπωλείο, αδελφοί Τσαπάρτση - Παντοπωλείο, Μπορδοχάι Ρούσο - Υφάσματα, Ιακώβ Ελιάου Σαραμπέλα - Κρεοπωλείο, Ισαάκ Ασαέλ - Παντοπωλείο, Χαΐμ και Μωνς Ελιάου-Τσαπάρτση - Παντοπωλείο, Αμπτά Χαζάν - Λαχανοπωλείο, Ιακώβ Ρούσο - Ζαχαροπλαστείο, Λεών Μισραχί - Ζαχαροπλαστείο, Ιακώβ Μπαλωμένος - Μανάβιζο, Καλέβ Ελιάου - Αλευρόμυλοι, Ισαάκ Μόσχου - Κρεοπωλείο, Ισαάκ Μόσχου - Γυρολόγος.

Καταστήματα (Κάτω Αγορά)

Σολομών Ελιάου - Αργυραμοιβός, Ιακώβ Ελιάου-Καραμούτσο - Νεωτερισμοί, Ισαάκ Ελιάου - Νεωτερισμοί.

Μέχρι τον Οκτώβριο του 1940 η ζωή συνεχίστηκε με το συνηθισμένο ρυθμό, τα νέα της εβδομάδας (πολιτικά-οικονομικά-κοινωνικά), τυπώνονταν στην εφημερίδα «Η Καστοριά». Η ζωντανή όμως εφημερίδα της πόλης ήταν ο **Μπιγιαμής**. Λεβεντόκορμος και επιβλητικός στεκόταν σε κάθε μαχαλά, στην Αη-Δήτρα, τον Αη-Θανάση - στον Ντουλτσό, φορώντας τα Εβραϊκά παραδοσιακά ενδύματα. Οι γειτόνισσες έβγαιναν στα παράθυρα ν' ακούσουν τα νέα του εικοσιτετραώρου, κι όσες δεν τα πρόδιναν, τον παίρνανε στο πεζούλι τους, τον κερνούσαν καφέ και κείνος επαναλάμβανε με προθυμία τα νέα από την αρχή με τη καθαρή φωνή του...

«Ακούατε ποιάντι «... τ' απόγιοιμα στον παζάρι, να βγήτι ν' ακούσιτι, ... τι θα γένει...».

Τα παιδιά που τον ακολουθούσαν, παίρνανε τα λόγια του και τάκαμναν δικά τους!...

Κατάλευκα ήταν τα μαλλιά του, κι ένα μικρό καπέλο φορούσε στο κεφάλι, ο Μπιγιαμής μας και τη χρυσή κρεμαστή αλυσίδα στο στήθος...

Ήταν οι τελευταίες ανέμελες ώρες που ζήσαν μαζί, Χριστιανοί κι Εβραίοι ως τις 28-10-1940. Οι φιλικές σχέσεις, τα απρεμνί των φιλενάδων με τα παραδοσιακά γλυκίσματα, - τον «κοπέτα» που τα ζύμωναν οι Καστοριανές Εβραίες με ζάχαρη, και τους σάλιαρους που τοίμαζαν οι Χριστιανές με μπόλικο κανελογαρόφαλλο και καρύδι, ξεχάστηκαν εντελώς μέσα στις ώρες του μίσους, που κιτλώσανε τον κόσμο, σφίγγοντας τον από παντού...

1940-1949: Μια δεκαετία χαμένη

Οι ώρες, οι μέρες, τα μαύρα χρόνια που ακολουθήσαν, γεμίσανε με θλίψη και πόνο αβάσταχτο, εκείνους που 'χασαν άντρες, παιδιά, παλιζάρια, στα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας, στα μπλόκα που στήνονταν εδώ, κι εκεί. Οι Καστοριανοί Εβραίοι ξεριζώθηκαν από τον αγαπημένο τόπο στις 24 Μαρτίου 1944. 1000 ψυχές... μπήσανε στα τρένα με προορισμό το Άουσβιτς, το Μπιρκενάου, το Νταχάου, τα κρεματόρια... Η πόλη φτωχότερη... Ο,τι περίσσεψε από ζωή και νιάτα, τάισε στη συνέχεια τον εμφύλιο σπαραγμό μας...

Υστερα το μεγάλο κακό, κόπασε...

Ο κόσμος ξανά... πληγωμένος, ξανασηκώθηκε όρθιος, να κτίσει τις ρημαγμένες φωλιές, να ονειρευτεί, να χορέψει, να τραγουδήσει...

Κόσμος έφτυε για την Αμερική, τη Γερμανία. Σπίτια γκρεμίστηκαν Χριστιανικά-Εβραϊκά, τη θέση τους την πήραν άλλα, τελείως διαφορετικά, χωρίς τσιου-καλίδια, ξύλινες εσωτερικές σκάλες, καθημερινά δωμάτια με ζεστές φλοζάτες, σπίτια χωρίς καταπακτές και κατονγόπλα...

Κόσμος έφτυε και κόσμος ήλθε, να ζήσει, να βγάλει ένα μεροκάματο, να προζήσει...

Μέσ' στα 52 χρόνια που μεσολάβησαν, ξεχαστήσαν πολλά από την περίοδο εκείνη...

Τ' ανέμελα παιδιά της προπολεμικής Καστοριάς, τα ντροπαλά αγόρια, τα γελαστά κορίτσια μας, που 'χραφαν στα λευκώματα ρομαντικά στιχάκια, μεγαλώσανε κατά 52 χρόνια, κι είναι απόνε εδώ, ύστερα από πολύ καιρό, μαζί με τα παλιζάρια, μαζί με τις κοπέλες του Άουσβιτς, του Μπέλσεν, του Μαουτχάουζεν που 'χαν χτενάκι στα μαλλιά τους... Απόνε βρίζονται εδώ, στην πόλη όπου γεννηθήκανε αγόρια και κορίτσια της γενιάς εκείνης προ του πολέμου...

Μια νέα γενιά Καστοριανών παρειρίζονται «στα ερχόματα των ξενιτεμένων παιδιών», που ήλθαν να αναστήσουν τον παππού και τη γιαγιά, τον πατέρα, τη μητέρα, τ' αδέρφια, τους φίλους και τα ξαδέρφια, όλο τον παλιό παιδικό τους κόσμο...

Αυτό τον κόσμο, με την απέραντη αγάπη, την καλωσύνη, την αυστηρότητα, τις παλιές αξίες, ήλθαν να μας γνωρίσουν...

Αγαπημένοι μας συμπολίτες **Καλώς Ορίσατε!**

Οι Εβραίοι της Καστοριάς

Οι Εβραίοι της Κωνσταντινούπολης

Του κ. ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ ΟΡ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗ

Η πρώτη εγκατάσταση Εβραίων στην Κωνσταντινούπολη

Μια απ' τις συνιστώσες, που σχημάτιζαν ανέκαθεν το πολιτιστικό μωσαϊκό της Πόλης και ταυτόχρονα ένα κομμάτι της ιστορίας της, είναι οι Εβραίοι.

Η ρίζα και η παρουσία των Εβραίων στην Πόλη κρατάει απ' τα χρόνια του Βυζαντίου. Αργότερα, κατά την υπό διωγμών έξοδό τους από την Ισπανία και την Πορτογαλία στα 1492, βρήκαν φιλόξενο έδαφος στο χώρο της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Θέλοντας

να εξμεταλλευτεί τη δυναμική τους και να ενισχύσει με μια σφουγγηρή φυλή και με νέο αίμα το αχανές κράτος του, ο Σουλτάνος Βαγιαζήτ ο Β', πολύ έξυπνα ποιών, επέτρεψε και ενθάρρυνε την εγκατάστασή τους αυτή. Έπειτα από λίγο, ήρθαν ως φυγάδες κι εγκαταστάθηκαν μαζί, κυρίως στη Θεσσαλονίκη και στην Κωνσταντινούπολη. Έτυχαν μάλιστα προνομίων και δεν χαρακτηρίστηκαν ραγιάδες, όπως οι χριστιανικές εθνότητες της Αυτοκρατορίας, αλλά φιλοξενοούμενοι (misafir). Ξεκινώντας από την αρχική τους αυτή εγκατάσταση, οι Εβραίοι στη συνέχεια εξαπλώθηκαν και σε άλλες πόλεις του τότε Οθωμανικού κράτους και δημιούργησαν κοινότητες τόσο στην Ευρώπη

Μπαλατάς: Εβραϊκό Νοσοκομείο

Γραν: Εβραϊκό Δικηγορικό Γραφείο

(Αδριανούπολη, Βέροια, Διδυμότειχο, Καστοριά, Καβάλα, Κομοτηνή, Ξάνθη, Μοναστήρι κ.ά.) όσο και στη Μικρά Ασία (Σμύρνη, Προύσα κ.ά.).

Αναζητώντας την προέλευση των Εβραίων της Κωνσταντινούπολης, θα διακρίνουμε ανάμεσά τους διάφορες ομάδες. Οι κυριότερες απ' αυτές ήταν: η **Ρωμανιώτικη**, δηλαδή η κοινότητα των ελληνοφώνων Εβραίων, με ρίζες βυζαντινές, που ήταν και η παλαιότερη. Η **Σεφαραδίτικη**, των ισπανοφώνων και εξ Ιβηρίας προσερχομένων Εβραίων, που ήταν η μεγαλύτερη αριθμητικά. Η κοινότητα των **Ασθενάξ**, των προσερχομένων από τις γερμανικές χώρες. Η **Ιταλική**, με ρίζες στα χρόνια του Βυζαντίου και στη γενοβέζικη παρουσία του Γαλατά. Και ακόμη, οι **αιρετικές κοινότητες των Καραϊτών και Ντονμέδων**.

Οι Εβραίοι ήταν θρησκευτική ομάδα και μειονότητα, χωρίς εθνικό προσανατολισμό, τουλάχιστον ως τις αρχές του αιώνα μας. Αλλά και μεταγενέστερα, η όποια εθνική συνείδηση κινείτο στα πλαίσια του αυτοπροσδιορισμού τους ως ομάδας, και ποτέ δεν αμφισβήτησε την ακεραιότητα και την κυριαρχία του τουρκικού κράτους. Η γερμανοεβραϊκής προέλευσης σιωνιστική κίνηση και η πρόθεση ίδρυσης εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη, που στις αρχές του αιώνα μας αποτελούσε έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν φαίνεται να είχε ιδιαίτερη απήχηση στους Εβραίους της Πόλης. Εντούτοις, η «νομιμόφων» αυτή στάση τους, δεν τους βοήθησε να αποφύγουν διώξεις και δεινά. Χωρίς να μπορούν, βέβαια, να συγκριθούν αυτές ούτε στο ελάχιστο με τις αντίστοιχες διώξεις των Ελλήνων ή των Αρμενίων - και των Κούρδων σήμερα - είναι όμως ιστορικά δεδομένες και διακριτές. Καίτοι γλίτωσαν οι Εβραίοι της Τουρκίας τους ναζιστικούς διωγμούς, δε μπόρεσαν να γλιτώσουν την επιστροφή τους εικοσι ηλίκιων στα 1941, και λίγο

αργότερα τον εξοντωτικό φόρο περιουσίας, το Βαρλικί (Varlik vergisi). Τους περαιτέρω διωγμούς τους απέφυγαν, όχι λόγω της τουρκικής φιλευσπλαχνίας, αλλά λόγω της πολιτικής της ουδετερότητας που εφάρμοσε η Τουρκία στα χρόνια εκείνα και που όταν, στα πλαίσια αυτής της πολιτικής, διέβλεπε πως η πλάστιγγα γέρνει εις βάρος της Γερμανίας, ανέκρουσε πρόημα...

Αν και η Πόλη δεν απέκτησε ποτέ το χαρακτήρα εβραϊκής πόλης, όπως η Θεσσαλονίκη, παρά ταυτα η παρουσία των Εβραίων σ' αυτήν ήταν πάντοτε αισθητή. Γύρω στα 1920, οι Εβραίοι της Πόλης εφταναν τις σαράντα χιλιάδες. Με ρόλο σημαντικό στον τομέα του εμπορίου, ήταν ένας δυναμικός παράγων της οικονομικής ζωής της Τουρκίας.

Προς αποφύγην ιστορικής παρεξήγησης, χρειάζεται να επισημανθεί πως σημαντικό τμήμα της Εβραϊκής κοινότητας της Πόλης αποτελείτο από ανθρώπους φτωχούς, εργατικούς, με χαμηλό εισόδημα και βιοτικό επίπεδο, που ζούσαν σε συνθήκες κοινωνικής υποβάθμισης. Η ύπαρξη ιδιαίτερος εντόφρων Εβραίων, που πολλοί απ' αυτούς κυριάρχησαν στην οικονομική ζωή της Τουρκίας, είναι η μία όψη, που όμως δεν πρέπει να μας παρασύρει σε βιαστικά συμπεράσματα. Η άλλη όψη, είναι η μάζα των προλεταρίων, χαρακτηριστικό γνώρισμα σε όλες τις μεγάλες εβραϊκές κοινότητες της Ανατολής. Άλλωστε, από Εβραίο της Θεσσαλονίκης, τον Αβραάμ Μπεναρόγια, γεννήθηκε το σοσιαλιστικό κίνημα της Ελλάδας.

Ολόκληρες συνοικίες της Κωνσταντινούπολης ήταν γνωστές ως εβραϊομαχαλάδες (Yahudi Mahallesi). Χωρίς, φυσικά, να κατοικούνται αποκλειστικά από Εβραίους και χωρίς ασφαλώς να μετατρέπονται ποτέ σε γκέτο, μπορούμε να πούμε πως η ευρύτερη περιοχή του Μπαλατά κυρίως, και εν μέρει το Χάσκιγι, ο Γαλατάς

Γαλατάς: Συναγωγή Ασενάζυ

καθώς και το Κουσχουντζούκι στα παλιότερα χρόνια, ήταν εβραιογειτονίες. Μεγάλες ρωμαιοίικες και αρμένικες εκκλησίες μπορεί να υπήρχαν εκεί - και υπάρχουν ακόμη - και αντίστοιχες αξιόλογες κοινότητες επίσης, όμως στις συνοικίες αυτές, το εβραϊκό στοιχείο ήταν κυρίαρχο.

Στο Μπαλατά, ειδικότερα, την καρδιά του εβραϊσμού της Πόλης για πολλούς αιώνες, η παρουσία των Εβραίων ανατρέχει στο Βυζάντιο. Η πρώτη κοινότητα της περιοχής ήταν ρωμανιώτικη. Γι' αυτό υπήρχαν πανάρχαιες Συναγωγές με ονομασίες από τον τόπο προέλευσης των κτητόρων τους, που βρισκόνταν κυρίως στην Μακεδονία. Της Αχρίδας και της Ιάμπουλης, που πρωτοχτιστήκαν τον 15ο αιώνα και είναι οι αρχαιότερες

Συναγωγές της Πόλης. Και ακόμη, του Ιστιπόλ-Ισιτίλ, της Καστοριάς, της Θεσσαλονίκης και η Eliyahu, που χτίστηκαν στα πρώτα οθωμανικά χρόνια. Στο Μπαλατά εδρεύει ως σήμερα το εβραϊκό νοσοκομείο Or-Ahayim, στα χρόνια δε της ακμής του εβραϊσμού, στην περιοχή λειτουργούσε ως και κινηματογράφος, δείγμα της πρωτοπορίας της κοινότητας αυτής. Εκεί κοντά, στο Εγρήζαπου, βρισκόνταν από τα χρόνια του Βυζαντίου Εβραϊκό νεκροταφείο.

Στην άλλη πλευρά του Κεράτιον, στο Χάσκιου, βρίσκονται ως τις μέρες μας δύο παλιές Συναγωγές. Η Bnai Mikra της κοινότητας των Καραϊτών και η Muallem. Εκεί λειτουργήσε τον 19ο αιώνα το Ινστιτούτο Κομόντο, που θεωρείτο το καλύτερο εβραϊκό σχολείο της Πόλης. Σήμερα, στην περιοχή του Χάσκιου, απορραβισμένη από εβραϊκό πληθυσμό, εδρεύει μόνο το εβραϊκό γηροκομείο Moshav Zekinim.

Η περιοχή του Γαλατά, είναι ο τρίτος χώρος παλαιάς σημαντικής εγκατάστασης Εβραίων, όπου η παρουσία τους ήταν κατά το παρελθόν πολύ έντονη. Εκεί εδρεύει σήμερα η Αρχιεραβινία της Κωνσταντινούπολης, η ανώτατη θρησκευτική αρχή των Εβραίων της Τουρκίας, θεσμός που δημιουργήθηκε λίγο μετά την Άλωση της Πόλης, όταν ο Μωάμεθ ο Β' όρισε πρώτο Αρχιεραβίνο τον Μοσέ Καψάλη. Βρίσκονται επίσης, αξιόλογες

Συναγωγή Ορτάκιοι

Συναγωγές, σαφώς νεότερες όμως, σε σχέση με εκείνες του Μπαλατά και του Χάσκιού. Η Zulfaris, η Nev-Salom, η Ασενάζν, της Αδριανουπόλεως και η Ιταλική. Τέλος, εκεί λειτουργούν και σήμερα τα μοναδικά εβραϊκά σχολεία της Πόλης. Ένα Δημοτικό κι ένα Γυμνάσιο.

Οι Εβραίοι κατά τον 20ό αιώνα

Αλλά η παρουσία των Εβραίων είναι αισθητή και σήμερα σε πολλά σημεία της Πόλης. Μια προσεκτική περιδιάβαση θα σε φέρει μπροστά σε εβραϊκές Συναγωγές και θα σε κάνει να καταλάβεις την αλλοτινή θέση που είχε η φυλή του Ισραήλ στην Πόλη.

Πέρα απ' τις πολλές και μεγάλες Συναγωγές του Μπαλατά, του Χάσκιού και του Γαλατά, καταγράφονται εδώ ενδεικτικά και μόνον Εβραϊκές χάρτες στο Ορτάκιοϊ, στην Πρίγκιπτο, στη Χάλκη, στο Οσμάνμπεη, στο Χαϊντάρπασα, στο Νιζώρι, στο Κουσκουντζούκι... Την εποχή της ακμής του εβραϊσμού της Κωνσταντινούπολης, οι χάρτες ξεπερνούσαν τις σαράντα.

Αξίζει να αναφέρουμε σ' αυτό το σημείο, πως πολλές εβραϊκές Συναγωγές εξαφανίζονται, λόγω της πρακτικής που εφαρμόζουν οι κατά τόπους Ισραηλιτικές κοινότητες. Καίτοι οι εβραϊκοί θρησκευτικοί νόμοι ορίζουν σαφώς πως οι Συναγωγές και τα Νεκροταφεία παραμένουν πάντοτε ιεροί χώροι, σε «κατάσταση αγιότητας», ακόμη κι αν κατεδαφιστούν τα κτίσματα, και εξ αυτού, επιτρέπεται η ανέγερση στους χώρους αυτούς μόνον ευαγών ιδρυμάτων (σχολεία κ.λπ.), εντούτοις η οικονομιστική θεώρηση των πραγμάτων οδηγεί συχνά σε εκποιήσεις θρησκευτικών χώρων, και στην, κατ' αυτό τον τρόπο, απώλεια της ιστορικής μνήμης και στην πολιτιστική συρρίκνωση.

Πρέπει δε να σημειωθεί πως μεγάλο μέρος των Εβραίων της Πόλης ήταν ελληνόφωνο ή γνώριζε ελληνικά. Αφενός διότι ένα σημαντικό τμήμα τους είχε ρωμανιώτικη καταγωγή και αφετέρου λόγω της εμπορικής τους ιδιότητας, που την ασκούσαν συνήθως σε ελληνοκατοικούμενες γειτονιές, ή που σημαντικό τμήμα της πελατείας τους ήταν Έλληνες. Και σήμερα ακόμη, Εβραίοι έμποροι του Πέρα μιλούν ελληνικά. Μαρτυρείται δε συχνά, παρουσία και φοίτηση Εβραίων μαθητών σε ελληνικά σχολεία.

Εξάλλου δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας, το γεγονός ότι η εβραϊκή γλώσσα είχε ουσιαστικά καταστεί νεκρή, ως τις αρχές του 20ού αιώνα σχεδόν.

Γαλατάς: Εβραϊκός δρόμος προς τον Πύργο

και η διασπορά του Εβραϊκού λαού τον είχε υποχρεώσει να προσαρμοστεί στις γλωσσικές συνθήκες των χωρών της νέας εγκατάστασής του. Κάτω ετσι γεννήθηκε η Ladino, η ισπανικής βάσης διάλεκτος των Εβραίων που προέρχονταν απ' την Ισπανία.

Έτσι λοιπόν, και επειδή η εβραϊκή κοινότητα της Πόλης αντιμετώπιζε έντονο πρόβλημα γλωσσικού διαμελισμού, όπως και εν γένει οι εβραϊκές κοινότητες των Βαλκανίων, πλην των ολίγων ρωμανιωτικών, με συντονισμένες προσπάθειες της Alliance Israelite Universelle, οργάνωσης που ιδρύθηκε στη Γαλλία με σκοπό την εθνική αφύπνιση και αυτογνωσία των Εβραίων της Ανατολής, άρχισαν να ιδρύονται σχολεία, απ' τα 1880 κι εξής, σ' όλες τις εβραϊκές συνοικίες της Πόλης, καθώς και στις υπόλοιπες κοινότητες της Τουρκίας. Από την άλλη δε, πλήθος εβραϊοπόντων σπούδαζε σε ξένα σχολεία.

Παρενθετικά, να πούμε ακόμη, ότι μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή κυρίως και την ανταλλαγή των πληθυσμών, εγκαταστάθηκαν στην Πόλη και

Γαλατάς: Ιταλική Συναγωγή

ντονιμέδες, εξισλαμισθέντες δηλαδή Εβραίοι, που όμως ποτέ δεν ενσωματώθηκαν απόλυτα στο Ισλάμ και διατηρούσαν στοιχεία της καταγωγής τους. Οι ντονιμέδες, δηλαδή αρνησιθήρητοι, ήταν απόγονοι των οπαδών του αιρετικού Sabbetai Zevi, που προσχώρησαν στο Ισλάμ τον 17ο αιώνα. Γνωστοί και με τις πιο κοινές - σε σχέση με το υποτιμητικό donme - ονομασίες Ma'min και Sabbatians, εκτιμάται σήμερα πως κινούνται πληθυσμιακά σ' έναν αριθμό ανάμεσα στις είκοσι και τις πενήντα χιλιάδες. Στην Πόλη ονομάζονται επίσης και Selanikler, δηλαδή Σαλονικιώτες, Θεσσαλονικείς, από τον τόπο της καταγωγής τους. Και σήμερα ακόμη, τα άτομα που προέρχονται απ' αυτή την ομάδα, ξεχωρίζουν απ' τους υπόλοιπους μουσουλμάνους. Η ανάμνηση της εβραϊκής τους ρίζας είναι έντονη. Χαρακτηριστικά δε, έχουν δικό τους τζαμί και σχολεία στο Nisantas-Tesvikiye και νεκροταφείο στο Σκούταρι. Τα σχολεία τους, το Sisli Terraki της ομάδας των Καπαντζήδων και το Isik των Καραζάσδων, είχαν πρωτοϊδρυθεί στη Θεσσαλονίκη τον περασμένο αιώνα, απ' όπου μεταφέρθηκαν στην Πόλη μετά την αναγκαστική μετανάστευσή τους στα 1923. Πέραν των δύο πιο πάνω ομάδων υπάρχει και αυτή των Γιακουμπίνων, γεγονός που φανερώνει την πολλαπλή διάσπασή τους ως κοινότητας, πράγμα άλλωστε αναμενόμενο, αφού πρόκειται για αρνησιθήρητους και εξωμότες. Τέλος,

αξίζει να σημειωθεί ότι κάποιοι μελετητές ισχυρίζονται με επαρκή στοιχεία, πως από την κοινότητα των Ντονιμέδων προέρχεται και ο δημιουργός της σύγχρονης Τουρκίας Κεμάλ Ατατούρκ.

Όσον αφορά στους Καραϊτες, πρόκειται περί αιρετικής ομάδας Εβραίων, που υποστηρίζουν την κατά γράμμα ερμηνεία του Μωσαϊκού Νόμου, αρνούμενοι να αποδεχτούν ραβινικές, Ταλμουδικές και νεότερες ερμηνείες. Γνωστοί ήδη από τον 8ο αιώνα, στην Πόλη ήταν πάντοτε ολιγόριθμοι. Ελληνοόφωνοι και εντούτοις περισσότερο ενσωματωμένοι στην τουρκική κοινωνία, είναι μια απ' τις πολλές πτυχές του Εβραϊσμού.

Τι απέμεινε σήμερα

Τι απέμεινε σήμερα απ' όλα αυτά; Η Πόλη ουδέποτε υπήρξε τόπος ιστορικής παρακαταθήκης των Εβραίων. Ιστορικά δικαιώματα στην Πόλη έχουν μόνον οι Έλληνες. Εξάλλου, το δέσιμο των Εβραίων της διασποράς με τη γη ήταν πάντοτε χαλαρό. Από παράδοση, ο φόβος διωγμών συντελούσε ώστε οι περιούσιοι Λαός να λειτουργεί αμυντικά.

Η φυγή λοιπόν, ήταν πολύ εύκολη. Είτε προς αναζήτηση καλύτερης τύχης εκτός Τουρκίας, είτε για εγκατάσταση στο Ισραήλ, καινούριοι δρόμοι καλούσαν τους Εβραίους. Σήμερα δεν πρέπει να ξεπερνούν τις εικοσιπέντε χιλιάδες

Γαλατάς: Εβραϊκό Δημοτικό Σχολείο (μικτό)

σ' όλη την Τουρκία. Έχοντας εγκαταλείψει τις παραδοσιακές γειτονιές τους, προτιμώντας να κατοικήσουν σε άλλα σημεία της Πόλης - συχνά στο Βόσπορο. Καίτοι διατηρούν ακόμη κάποια παρουσία και δράση στην Πόλη, λειτουργούν συλλόγους και πολιτιστικά κέντρα, εκδίδουν την εφημερίδα *Salom*, και μερικά μέλη της κοινότητας έχουν αξιόλογη θέση στην πνευματική και

κοινωνική ζωή της Τουρκίας, όμως συχνά συχνά εργάζονται την παρουσία τους στην ιστορία και τη μνήμη της Επαρχίας.

Συναγωγές γράφονται και χάνονται. Σχολεία κλείνουν. Μια φύλη και μια παρουσία περνά στο χτες. Αν και μεταχειρίστηκε τους Εβραίους καλύτερα από τους Έλληνες και τους Αρμένιους, ίσως γιατί δεν τους εκλάμβανε ως εθνική απειλή, εντούτοις η Τουρκία ως σύλληψη και μόρφωμα δεν ανέχεται μειονότητες και πολυτισμούς...

Προτεινόμενη Βιβλιογραφία

Baudin Pierre, *Les Juifs de Constantinople*, Isis, Istanbul 1989.

Galante Abraham, *Histoire des Juifs de Turquie*, Isis, Istanbul 1986.

Gedik Betül, *Eski Istanbul Hayati ve Istanbul Yahudileri*, Pera Orient, Istanbul 1996.

Georgon Francois, *H «Σελανίκ» των μοιχογύμων και των ντογμεδων, στον τομο «Θεσσαλονίκη 1850-1918: η «πόλη των Εβραίων» και η αφύπνιση των Βούλγαριων»*, Εκότη, Αθήνα 1995.

Juhász E., ed., *Serhardi Jews in the Ottoman Empire. Aspects of Material Culture*, The Israel Museum, Jerusalem 1989.

Karmi Ilan, *Jewish Sites of Istanbul*, Isis, Istanbul 1992. *Seni Nora*, *Ποιες σταγίδες στο ταμ σας*, στον τομο «Κωνσταντινούπολη 1914-1923», Εκότη, Αθήνα 1995.

Sepiha Haim Vidal, *Ladino και Djudezmo*, στον τομο «Θεσσαλονίκη 1850-1918: η «πόλη των Εβραίων» και η αφύπνιση των Βούλγαριων», Εκότη, Αθήνα 1994. Stavroulakis N., *The Jews of Greece*, Talos, Athens 1990. Stavroulakis N. - De Vinney Tim, *Jewish Sites and Synagogues of Greece*, Talos, Athens 1992.

Varol Marie Christine, *Balat, Faubourg Juif d' Istanbul*, Isis, Istanbul 1989.

Ο Ερρίκος Μοργκεντάου και η Ελλάδα

Ο Αμερικανός, Εβραίος το θρήσκευμα, Ερρίκος Μοργκεντάου (1856-1946), προσωπικός φίλος του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών Γούντροου Ουίλσον, τοποθετήθηκε από την Κοινωνία των Εθνών πρώτος πρόεδρος της συσταθείσας το 1923 «Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων» στην Ελλάδα.

Για το έργο του αυτό ο Ερρίκος Μοργκεντάου τιμήθηκε από την Ελληνική Κυβέρνηση με την απονομή σ' αυτόν παρασήμου, ενώ οι μεγαλύτερες ελληνικές πόλεις (Αθήνα, Θεσσαλονίκη κ.ά.), σε εκδήλωση ευγνωμοσύνης για το έργο του, τον ανεκήρυξαν επίτιμο Δημότη τους και αφιέρωσαν οδούς στο όνομά του. Επίσης το Πανεπιστήμιο Αθηνών τον ανακήρυξε επίτιμο

Διδάκτορα της Νομικής Σχολής.

Ο Χένρι (Ερρίκος) Μοργκεντάου περιγράφει με αληθινή συγκίνηση στο βιβλίο του, «Η αποστολή μου στην Αθήνα» (γράφηκε το 1928 και εκδόθηκε πρόσφατα για πρώτη φορά στην ελληνική γλώσσα από τις εκδόσεις «Τροχαλία»), όλη την πορεία του ξεριζωμού του προσφυγικού μικρασιατικού Ελληνισμού και την άφιξη και εγκατάστασή του στην Ελλάδα.

Από το βιβλίο αυτό δημοσιεύουμε πιο

κάτω ορισμένα ενδιαφέροντα αποσπάσματα που αφορούν και αναφέρονται στην κρίσιμη εκείνη εποχή και που δείχνουν τα ακραιφνή φιλελληνικά αισθήματα και τον συναισθηματισμό του μεγάλου αυτού ανθρώπου και φιλέλληνα.

Ο Ερρίκος Μοργκεντάου

Μ.Κ. Κωνσταντίνης

Σχέσεις με τον Ελευθέριο Βενιζέλο

Ο δεύτερος αντικειμενικός σκοπός μου στο Παρίσι ήταν ο Βενιζέλος. Οπωσδήποτε θα τον είχα επισκεφτεί και από μόνος μου, αλλά η απόφασή μου να τον δω είχε ενισχυθεί πριν καν αναχωρήσω από την Αμερική καθώς ο Γούντροου Ουίλσον, τον οποίο επισκέφτηκα στο σπίτι του στην Ουάσιγκτων πριν την αναχώρησή μου,¹ με είχε παροτρύνει επίμονα να συμβουλευτώ το Βενιζέλο και μου είχε υπενθυμίσει τη μεγαλοφυΐα, τη σωφροσύνη και την απέραντη επιρροή του μεγάλου Κρητικού. Είχα υπόψη μου ότι για να επιτύχω πλήρως στην Ελλάδα θα ήταν αναγκαίο - όπως θα ήταν και ευχάριστο - να ανανεώσω τη γνωριμία μου με αυτόν το μεγάλο πατριώτη και πολιτικό. Λίγοι άνθρωποι στον κόσμο αξίζουν τόσο πολύ να τους γνωρίσεις.

Μια από τις μεγαλύτερες μεγαλοφυΐες της σύγχρονης πολιτικής, ο Βενιζέλος, άσκησε για χρόνια στις ευρωπαϊκές υποθέσεις μια επιρροή που είναι εντελώς δυσανάλογη προς τη συνήθη ισχύ που προσπορίζεται κανείς από το να είναι επιφανής προσωπικότητα σε μια χώρα μικρή όπως η Ελλάδα. Η οξύνουα, ο δυνατός χαρακτήρας και η τολμηρότητά του του προσέδωσαν διεθνή φήμη και τον επέτρεψαν να κάνει θαύματα στην υπηρεσία της πατρίδας του.

Είχε γίνει παροιμιώδες στο Παρίσι ότι «κάθε φορά που ο Βενιζέλος συναντούσε τον Ουίλσον, ο χάρτης της Ευρώπης άλλαζε».

Είχα γνωρίσει καλά το Βενιζέλο εκείνη την εποχή. Ο πρόεδρος Ουίλσον με είχε τιμήσει με πολλές ιδιαίτερες αποστολές και επαφές με διάφορους αντιπροσώπους

άλλων κρατών στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και μεταξύ άλλων είχα πολλές εμπιστευτικές συνομιλίες με το Βενιζέλο. Είχα κι εγώ συμπαθήσει αυτόν τον αξιολάτρητο άνθρωπο που η προσωπικότητά του συνδύαζε όλα τα στοιχεία που γοητεύουν και εντυπωσιάζουν. Πρόκειται για έναν από τους πιο ελκυστικούς ανθρώπους του κόσμου. Είναι ψηλός, λεπτός, με χάρη στην κάθε κίνηση και χειρονομία του, προικισμένος με όλα τα κοινωνικά χαρίσματα, με ένα λεπτό και ταυτόχρονα βαθύ νου κι ένα υψηλόφρον πνεύμα που εμπνέεται από τα υψηλότερα ιδανικά, όχι μόνο για το καλό του λαού του αλλά και όλης της ανθρωπότητας και αν κάποιος δεν βρει απολαυστική την επαφή μαζί του πρέπει να είναι μικρόψυχος και χωρίς φαντασία άνθρωπος.

Όπως ήταν φυσικό, αμέσως μετά την άφιξή μου στο Λονδίνο είχα γράψει στο Βενιζέλο στο Παρίσι, εξηγώντας του ότι βρισκόμουν καθ' οδόν προς την Ελλάδα και επιθυμούσα πολύ ν' ανανεώσω τη φιλία μας. Γνώριζα ότι δεν μπορούσε παρά να συμμεριστεί θερμά τις προθέσεις μου και ότι η ισχυρή επιρροή του στις μισές τουλάχιστον πολιτικές δυνάμεις της Ελλάδας θα επηρέαζε αναπόφευκτα τα οποιαδήποτε σχέδια επιχειρούσα να θέσω σε εφαρμογή όταν έφτανα στην Αθήνα. Οι συμβουλές του θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμες και θα με βοηθούσαν ν' αποφύγω πολλές παγίδες.

Έλαβα ταχυδρομικώς από το Παρίσι την ακόλουθη εγκάρδια απάντηση από το Βενιζέλο:

20, Rue Beauzon
Paris (VIIe).
30 Οκτωβρίου, 1923

Αγαπητέ μου κύριε Μοργκεντάου,

Έλαβα την ευγενική επιστολή σας και ελπίζω ότι θα έχω την ευχαρίστηση να σας συναντήσω είτε εδώ ή στο Λονδίνο όπου θα βρισκόμαι, στο Ριτζ, από τις 4 ως τις 8 Νοεμβρίου.

Με χαρά διαπιστώνω ότι δεχτήκατε ν' αναλάβετε την προεδρία της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων. Πιστεύω ότι ο διορισμός σας αποτελεί τη μεγαλύτερη εγγύηση για την επιτυχία του έργου της, που είναι τόσο επείγον και αναγκαίο για την ευημερία της Ελλάδας και τη σταθεροποίηση της ειρήνης στα Βαλκάνια.

Με τους θερμότερους χαιρετισμούς προς την κυρία

Henry Morgenthau

Η Αποστολή μου στην Αθήνα

1922 - ΤΟ ΕΠΟΣ
ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΣΗΦΗΣ ΚΑΣΣΙΑΝ

τροχαλία

Μοργκεντάου και εσάς από τη σύζυγό μου κι εμένα, διατελώ.

Ειλικρινά υμέτερος

Ε.Κ. Βενιζέλος

Ως εκ τούτου, ένα από τα πρώτα πράγματα που έκανα όταν έφτασα στο Παρίσι ήταν να έλθω σ' επαφή με τον Βενιζέλο. Μετά από πρόσκλησή του εγώ και η σύζυγός μου δειπνήσαμε μαζί του και με την κυρία Βενιζέλου στο διαμέρισμά τους. Στο δειπνο ήταν επίσης παρόντες ο κύριος Πολίτης² και η σύζυγός του.

Ο Βενιζέλος με παρότρυνε να ενεργήσω γρήγορα αλλά όχι βιαστικά. Ένα τόσο τεράστιο έργο δεν μπορούσε να ολοκληρωθεί από τη μια ημέρα στην άλλη και το μέλλον έπρεπε να προβλεφθεί εξίσου με τις παρούσες επείγουσες ανάγκες. Χαιρόταν που οι ΗΠΑ ενδιαφέρονταν για το καλό της Ελλάδας, όπως αποδείκνυε ο διορισμός μου και παρατήρησε ότι ο φιλελληνισμός

μου, του οποίου είχα δώσει αρχικά δείγματα κατά τη θητεία μου ως προεβντή στην Κωνσταντινούπολη, απέδειχνε ότι θα αντιμετώπιζα την κατάσταση με συμπάθεια. Δεν υπήρχε άλλος τρόπος να κερδηθεί η εμπιστοσύνη και η συνεργασία των Ελλήνων, οι οποίοι αν και σε πολλά δεν είναι συναισθηματικοί, περιβάλλουν με ανεπιφύλακτη αφοσίωση τους ξένους που τους αγαπούν πραγματικά.

Τούρκοι και Έλληνες

Υπό τον Κεμάλ οι Τούρκοι έδιναν την τελευταία τους μάχη για τη διάσωση της εθνικής τους ταυτότητας. Έχοντας ν' αντιμετωπίσουν το μίσος των μουσουλμάνων ομοθρήσκων τους, οι οποίοι απολάμβαναν την πρόσφατη απελευθέρωσή τους από αυτούς τους Τάταρους εισβολείς και την απέχθεια του χριστιανικού κόσμου για τη σφαγή των Αρμενίων, τα λιγιστά εκατομμύρια Τούρκων, που είχαν απομείνει, είχαν συγκεντρωθεί στο οροπέδιο της Μικράς Ασίας και αφηγούνταν την πρόθεση του κόσμου να επέμβει στα εσωτερικά τους. Μια ασύνετη επίθεση εναντίον τους είχε αποφασιστεί από τους Συμμάχους - συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ - και ο στρατός που ήταν διαθέσιμος για την πραγματοποίησή της ήταν ο ελληνικός. Οι Τούρκοι είχαν νικήσει τον ελληνικό στρατό. Ύστερα, πιστοί στην παράδοσή τους και αποφασισμένοι περισσότερο από ποτέ να εκκαθαρίσουν τη Μικρά Ασία απ' όσους δεν ήταν Τούρκοι, είχαν σκοτώσει ή εκτοπίσει όλους τους Έλληνες που ζούσαν από αμνημόνευτους χρόνους κατά μήκος των ακτών της Μαύρης Θάλασσας, του Αιγαίου και της Μεσογείου στα βόρεια, δυτικά και νότια παράλια της Μικράς Ασίας.

Επιτέλους οι Τούρκοι ήταν κυρίαρχοι - και μόνοι τους - στα εδάφη που είχαν πρωτοκαταστήσει το 1227, όταν οι Οθωμανοί πρόγονοί τους είχαν απωθηθεί προς τα δυτικά από τις μογγολικές ορδές του Τζέγκινς Χαν.

Και επιτέλους - αλλά πόσο τραγικά! - οι Έλληνες ενώνονταν και πάλι στην αρχαία γη της Ελλάδας. Πόσους εποικισμούς είχαν κάνει προς τα ανατολικά και τώρα είχαν επιστρέψει! Καθώς διέσχίζα τα γιουγκοσλαβικά σύνορα μπαίνοντας στη Μακεδονία, συνειδητοποίησα ότι εδώ ήταν η γη απ' όπου ο Φίλιππος ο Μακεδόνας είχε εξορμήσει προς ανατολάς για να κατακτήσει τη Θράκη και απ' όπου ο Μέγας Αλέξανδρος είχε μεταφέρει τον ελληνικό πολιτισμό μέσω της Μικράς Ασίας, της Περσίας και του Ινδού ως τις ίδιες τις πύλες του Δελχί, αφήνοντας πίσω του ελληνικούς οικισμούς που έδωσαν το χρώμα τους στη ζωή της Εγγύς Ανατολής επί δυο χιλιάδες χρόνια. Τώρα αυτό το κεφάλαιο της μεγάλης αυτής ιστορίας είχε κλείσει. Η Ελλάδα αντιμετώπιζε το γιγάντιο εγχείρημα της ανοικοδόμησης της όλης κρατικής και εθνικής ζωής της πάνω σε καινούργια δεδομένα. Η Μακεδονία, που ήταν ναρκαυμένη επί αιώνες κάτω από την τουρκική κακοδιοίκηση, θα γινόταν τώρα η εστία μισού εκατομμυρίου Ελλήνων

αγροτών και ο σιτοβολώνας του έθνους. Η Αθήνα θα ξυπνούσε από έναν ύπνο αιώνων και θα γινόταν η βιομηχανική πρωτεύουσα ενός εκ νέου δραστηριοποιούμενου εμπορικού και θαλάσσιου έθνους, ξεπερνώντας σε σπουδαιότητα την Κωνσταντινούπολη. Η Θεσσαλονίκη, στην οποία πλησίαζε το τραίνο μας, θα γινόταν η θαλάσσια πύλη των Βαλκανίων, προσφέροντας διέξοδο όχι μόνο σ' εκείνο το τμήμα της Ελλάδας αλλά και στις νότιες περιοχές της Γιουγκοσλαβίας και της Βουλγαρίας. Πώς θα μπορούσα να βοηθήσω όσο το δυνατόν καλύτερα αυτή τη μεγάλη διαδικασία της αναδόμησης ενός αρχαίου έθνους σε νέα θεμέλια.

Επίσκεψις στη Θεσσαλονίκη

Είχα τηλεγραφήσει στα άλλα μέλη της Επιτροπής να μας συναντήσουν στη Θεσσαλονίκη. Ήθελα να δω τους εκεί προσφυγικούς καταυλισμούς καθώς και τις κοιλάδες του Αξιού και του Στρυμώνα, που ο Βενιζέλος πίστευε ότι έπρεπε ν' αποξηρανθούν και να αποκαθαρθούν από την ελονοσία αποδίδοντας έτσι στην καλλιέργεια εκατοντάδες χιλιάδες στρέμματα.

Φτάσαμε περίπου στις 11.30 π.μ. και νιώσαμε έκπληξη αντικρίζοντας την πολυμελή αντιπροσωπεία που μας περίμενε στο σταθμό. Ήταν εκεί ο αντιπρόσωπος του Γενικού Διοικητή με το αυτοκίνητό του, ο δήμαρχος της πόλης και τρία μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου, ο πρόεδρος της Εβραϊκής κοινότητας, ο πρόεδρος της στοάς Μπνάι Μπριθ και άλλοι. Ανάμεσα στην επιτροπή υποδοχής βρίσκονταν και ο αντιπρόσωπος της Νήαρ Ηστ Ρηλίφ³ κύριος Τζάκουιθ και ο κύριος Άμος της ΧΕΝ.

Μια ημέρα παρενρήθηκα σε τρεις δεξιώσεις. Στις 4 έδωσε μια δεξίωση προς τιμήν μας η Δημαρχία, στις 5 ο αμερικανός πρόξενος παρέθεσε τέιο προς τιμήν μου και στις 6 οι εβραϊκές οργανώσεις της πόλης (γύρω στις οκτώ συνολικά) έδωσαν από κοινού μια θαυμάσια δεξίωση στις αίθουσες της στοάς Μπνάι Μπριθ όπου εκφωνήθηκαν οι συνηθισμένοι λόγοι. Το διασκεδαστικό ήταν ότι τρεις από τις οργανώσεις ήταν σιωνιστικές και ότι δεν μπόρεσα να μην τους πω στο λόγο μου το πόσο σπουδαίο ήταν να είναι πραγματικοί εθνικιστές Έλληνες κάτι που δεν είναι.

Το πρώτο πράγμα που έκανα, αφού πρώτα συμφωνήσαμε γύρω από την οργάνωση της δουλειάς μας, ήταν ν' ανακοινώσω ότι θα παραιτούμην από τις 2.500 αγγλικές λίρες που είχαν ορισθεί ως μισθός του προέδρου της Επιτροπής και ότι επιπλέον θα αναλάμβανα ο ίδιος όλα τα έξοδα διακίνησής μου και τις κάθε είδους προσωπικές μου δαπάνες. Αυτή η ενέργεια συνιστούσε μικρή θυσία εκ μέρους μου και οι Έλληνες το γνώριζαν πολύ καλά. Ωστόσο, η χειρονομία μου πέτυχε ακριβώς το σκοπό που ήλπιζα ότι θα πετύχει. Έγινε δεκτή ως οριστική απόδειξη του ότι είχα έρθει στην Ελλάδα προετοιμασμένος ολόψυχα να κάνω ό,τι μπορούσα και να τους

βοηθήσω αφιλοκερδώς να επιλύσουν τα προβλήματά τους.

Επίτιμος πολίτης της Αθήνας

Ωστόσο πριν αναχωρήσω για τη Γενεύη είχα εκφωνήσει ένα λόγο, ο οποίος επηρέασε κατά κάποιον τρόπο τα γεγονότα. Αυτό έγινε στις 23 Φεβρουαρίου με αφορμή την απονομή σε μένα του τίτλου του Επίτιμου Πολίτη της Αθήνας. Έχοντας συνειδητοποιήσει ότι οι Έλληνες διέρχονταν μια από τις βαρύτερες κρίσεις της πολιτικής τους ζωής, είχα σκεφτεί πολύ για το τι απάντηση θα έδινα στο λόγο του δημάρχου καθώς θα μου απένειμε αυτό τον τίτλο: αν έπρεπε να αρκεστώ στο να ευχαριστήσω απλώς το δήμαρχο ή αν είχα το δικαίωμα να δώσω στους Έλληνες φίλους μου μερικές συμβουλές. Τελικά αποφάσισα να τους μιλήσω εντελώς ειλικρινά αλλά ν' απαλύνω την παρέμβασή μου προσφεύγοντας όχι στις άμεσες συμβουλές αλλά στη χρήση μιας παραβολής που θα ήταν πιο ανεκτή από τους ακροατές μου και θα μου επέτρεπε ταυτόχρονα να εκφράσω τις μύχιες σκέψεις μου.

Εκείνο το απόγευμα πολλοί από τους πιο διακεκριμένους πολίτες της Αθήνας, συμπεριλαμβανομένων του Βενιζέλου, άλλων μελών της κυβέρνησης, του δημάρχου και του Δημοτικού Συμβουλίου, συγκεντρώθηκαν στην αίθουσα τελετών του δημαρχείου. Στις έξι, ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου έκανε επισήμως την πρόταση ανάδειξής μου σε Επίτιμο Πολίτη της Αθήνας. Η πρόταση έγινε αποδεκτή και στη συνέχεια ο δήμαρχος Πάτσας¹ εκφώνησε στα ελληνικά ένα λόγο ενώ ο γραμματέας του διάβασε την ακόλουθη απόδοσή του στα αγγλικά:

«Κύριε Χένρι Μοργκεντάου,

Έχω την μεγάλη ευχαρίστηση ως Ανώτατος Άρχων της ιστορικής πόλης της Αθήνας να σας πληροφορήσω ότι το Δημοτικό Συμβούλιο στην επίσημη συνεδρίασή του της 2ας Φεβρουαρίου 1924 σας απένειμε τον τίτλο του Επίτιμου Πολίτη της Αθήνας.

Όταν ένα έθνος όπως οι ΗΠΑ έχει την τιμή να διαθέτει τέκνα που με τη μεγαλοφυΐα τους δαμάζουν την αστραπή προς όφελος του ανθρώπου και μεταβάλλουν το σκοτάδι σε φως² και όταν ένα έθνος όπως το δικό σας έχει την ευλογία να διαθέτει πολίτες που κατακτούν τον κόσμο με το μεγαλείο των ανθρωπιστικών ιδανικών τους, τότε μπορεί να λεχθεί ότι αυτό το έθνος έχει φτάσει σε μια τέτοια τελειότητα πολιτισμού και ανθρωπίνης αδελφосύνης ώστε όλοι οι άλλοι λαοί πρέπει να προσεύχονται για την πρόοδο και την ευημερία του.

Ενθυμούμενος το ιστορικό γεγονός ότι σ' αυτή την ιστορική πόλη γεννήθηκαν οι ευγενέστερες ιδέες της ανθρωπίνης φυλής, ο λαός της Αθήνας έχει διατηρήσει την παμπάλαια συνήθεια της παραχώρησης της ιδιότητας του πολίτη της, σε όσους εργάζονται για ό,τι είναι ωραίο και χρήσιμο για την ανθρωπότητα. Σύμφωνα μ' αυτή την αρχαία παράδοση παρακαλούμε την Εξοχότη-

τά Σας, που έχει εργαστεί επί τόσο μεγάλο διάστημα και με τόση αφοσίωση και αυτοθυσία για την αποκατάσταση των προσφύγων αδερφών μας, να δεχτεί αυτή την ιδιότητα.

Απονέμοντάς σας αυτό τον τίτλο εν μέσω των ζωηρών επιδοκιμασιών του λαού, οι άρχοντες αυτής της πόλης επιθυμούν να τιμήσουν όσο τους είναι δυνατόν το μεγάλο αμερικανικό έθνος που διαθέτει ένα υψηλόφρον πνεύμα αφιλοκερδούς προσφοράς του οποίου αποτελέετε έξοχη ενσάρκωση».

Απαντώντας τους ευχαρίστησα πρώτ' απ' όλα για την εξαιρετική τιμή που μου έκαναν και τους είπα πόσο εκτιμούσα τη χειρονομία τους.

Εντυπώσεις...

Εννοθα απέραντη συμπάθεια γι' αυτόν τον τόσο θεομιά ανθρώπινο και προικισμένο με αξιοθαύμαστες αρετές λαό. Ως πολίτης μιας μεγάλης δημοκρατίας και ως ακράδαντα πεπεισμένος για τη δικαιοσύνη και την ισχύ των δημοκρατικών θεσμών, ήταν αυτονόητο να νιώθω μεγάλη ικανοποίηση βλέποντας αυτά τα ιδανικά να εγκαθιδρύονται σε μια άλλη χώρα. Δεν μπορούσα παρά να τους ευχηθώ καλή επιτυχία και να ελπίζω ότι θα μπορούσαν να ζανούν αυτή τη μηχανή της προόδου να δυνάμει αποτελεσματικά και εργατικά ώστε να συμβάλει στην επίλυση του ζωτικότερου προβλήματος της χώρας που ήταν το πρόβλημα των προσφύγων.

Επισπεύσαμε τις εργασίες κατασκευής του παιδικού σταθμού που είχαμε αποφασίσει να ανεγείρουμε με τη σύζυγό μου στο Παγκράτι με σκοπό να στεγάζει τα φτωχά παιδιά στη διάρκεια της ημέρας ενώ οι χήρες μητέρες τους εργάζονταν στα εργοστάσια ή άλλων στην Αθήνα για να κερδίσουν το ψωμί της οικογενείας τους. Καταφέραμε να ολοκληρώσουμε εγκαίρως τα θεμέλια ούτως ώστε την πρώτη ημέρα των εορτασμών της εκατονταετηρίδας του Λόρδου Βύρωνα εγκαίνιασθηκε και ο συνοικισμός του Βύρωνα με την τελετή εναπόθεσης του θεμέλιου λίθου του παιδικού σταθμού. Προς μεγάλη μας έκπληξη στη διάρκεια της σχετικής τελετής ο Πρόεδρος των της Δημοκρατίας ναυαρχος Κουντουριώτης με παρασημοφόρησε με το ανώτατο ελληνικό παρασημο του Τάγματος του Σωτήρος (Μεγαλόσταυρος) και απένειμε στη σύζυγό μου το χρυσό σταυρό του ιδίου Τάγματος.

Κατά την εναπόθεση του θεμέλιου λίθου ο πρόεδρος Κουντουριώτης, ο πρωθυπουργός Παπαναστασίου, ο στρατηγός Κονδύλης και ο κύριος Χαρίλαος τριζαν λάσπη στα θεμέλια. Εκ μέρους των προσφύγων μιλήσε ο επίσκοπος Εφέσου, ο οποίος εξέφρασε με τα ακόλουθα λόγια την ευγνωμοσύνη των τελευταίων:

«Είμαστε απέραντα ευγνωμονες απέναντι σας όχι μόνο για την υλική βοήθεια που μας προσφέρατε αλλά γιατί εσείς, ο μεγάλος φιλόπληκτος μας διδάξατε με την αρετή, τη γενναιοδωρία και την αγάπη σας που βρήκα-

τα το πραγματικό μεγαλείο και η δόξα του έθνους. Σας εύχομαι δόξα, τιμή και ειρήνη!».

Πριν αναχωρήσω από τη Γενεύη είχα την ευχαρίστηση να λάβω το ακόλουθο ευχαριστήριο τηλεγράφημα εκ μέρους του υπουργού Εξωτερικών της Ελλάδας κυρίου Ρούσσου:

Αθήνα, 9 Σεπτεμβρίου 1924

Αξιότιμον, κύριον Χένρυ Μοργκεντάου, Γενεύη
Επ' ευκαιρία της προσεχούς αναχώρησής σας για την Αμερική, η ελληνική κυβέρνηση μου ζήτησε να σας εκφράσω την ευγνωμοσύνη της για την πολύτιμη και αποτελεσματική βοήθειά σας στην αποκατάσταση των προσφύγων. Το ελληνικό έθνος δεν θα λησμονήσει το γεμάτο επιμονή και αυτοθυσία έργο σας σ' αυτή την τραγική περίοδο της ιστορίας του. Επιθυμώ επίσης να εκφράσω εκ νέου την προσωπική μου εκτίμηση για σας και την ελπίδα ότι θα σας ξανασυναντήσω σύντομα.

Ρούσος

Διδάτωρ της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Μια ακόμα τιμή από τους καλόκαρδους και ευγνώμονες Έλληνες φίλους μου ακολούθησε στη συνέχεια. Στις 17 Απριλίου 1925 συγκλήθηκε μια πανηγυρική συνεδρία στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας με όλες τις συνθήκες σ' αυτές τις περιπτώσεις επισημότητες και τυπικότητες. Στην τελετή ήταν παρών ο αρχηγός του κράτους ναύαρχος Κουντουριώτης με τη σύζυγό του και αρκετές εκατοντάδες φοιτητές και των δύο φύλων. Ο καθηγητής Α. Ανδρεάδης με παρουσίασε στον πρύτανη με ένα λόγο κατά τον οποίο περιέγραψε με χαριτωμένο και φιλόφρονα τρόπο τη σταδιοδρομία μου ως επιζητηματία, κοινωνικού μεταρρυθμιστή και διπλωμάτη.

Απάντησα στο λόγο του καθηγητή Ανδρεάδη ως εξής:

«Η απονομή του τόσο τιμητικού τίτλου του Διδάκτορος της Νομικής από ένα τόσο επιφανές ίδρυμα όπως το Πανεπιστήμιο της Αθήνας κάνει τον αποδέκτη να αισθάνεται υπερήφανος και πραγματικά πολύ ευτυχής. Επίσης αισθάνεται ευγνώμων για την τύχη που είχε να επιλεγεί για να συμμετάσχει σ' αυτό το μέγιστο φιλανθρωπικό έργο της Ελλάδας που αφορά την απορρόφηση και αφομοίωση ενός εκατομμυρίου διακοσίων πενήντα χιλιάδων προσφύγων. Καθώς το έργο έχει ήδη φτάσει σε ένα σημείο κατά το οποίο η επιτυχία του είναι πλέον αναμφίβολη είναι απόλυτα σωστό να εορταστεί η ολοκλήρωσή του. Ωστόσο δεν είμαι εγώ αυτός που πρέπει να τιμηθεί αλλά ολόκληρο το έθνος μου. Η Ελλάδα έδειξε ότι οι αλύτρωτοι Έλληνες αν και απογυμνωμένοι από όλα τα υλικά

αγαθά τους και στερημένοι από τους περισσότερους γενναίους νέους τους, έγιναν καλοδεκτοί και έτυχαν αδελφικής μεταχείρισης. Αυτή είναι η μεγαλύτερη πρακτική απόδειξη του τι σημαίνει στην πράξη η ανθρωπινή αδελφότητα. Είναι αξιοθαύμαστο το ότι η Ελλάδα, που έδωσε στον κόσμο τόσα πολλά στους τομείς της τέχνης, της ποίησης, της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής, της θρητορικής και της πολιτικής δίνει τώρα ένα μοναδικό παράδειγμα, αυτή τη φορά στον τομέα της πρακτικής φιλανθρωπίας.

Καθώς ταξιδεύει κανείς στη χώρα σας και θαυμάζει και μελετάει τα μεγαλόπρεπα ερείπιά της που θυμίζουν τόσο ζωηρά όλα όσα έχει διδαχτεί για την αρχαία Ελλάδα, συνειδητοποιεί πως, παρ' ότι τα υλικά επιτεύγματα εκείνης της εποχής έχουν χαθεί, το πνεύμα των αρχαίων δημιουργών επιζεί και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το σημερινό πολιτισμό.

Οι φοιτητές αυτού του πανεπιστημίου επωμίζονται μια βαριά ευθύνη και ταυτόχρονα έχουν μια υπέροχη ευκαιρία προσφοράς υπηρεσιών. Σ' αυτούς εναπόκειται να κάνουν την Ελλάδα το έσοχο παράδειγμα του πώς μια τόσο μικρή μονάδα μπορεί, με τη σύμφυτη δύναμή του, την κληρονομημένη από τους προγόνους του ευφυία και την εγκάρδια συνεργασία των πολιτικών ηγετών του να μετατραπεί σε ήλιο του αστερισμού των Βαλκανίων. Εσείς νεαροί, που είστε το μελλοντικό προπύργιο της χώρας σας, πρέπει πρώτα να μάθετε και στη συνέχεια να διδάξετε στις κοινότητές σας ότι στο νέο προοδευτικό κίνημα που στοχεύει στο να ενώσει όλα τα πολιτισμένα έθνη σε μια μεγάλη οικογένεια θα επικρατήσουν οι αρχές και όχι τα άτομα. Οι αρχές είναι αιώνιες ενώ τα άτομα έρχονται και παρέρχονται. Πρέπει επίσης να εκτιμήσετε ότι η φήμη της χώρας σας και η θέση της στην κοινότητα των λαών εξαρτάται εξ ολοκλήρου από το πόσο καλές, προοδευτικές και υψηλές είναι οι αρχές σας. Η πίστη της χώρας σας, οι οικονομικές συνθήκες και το συνάλλαγμα της ανεβαίνουν ή κατεβαίνουν με βάση την εντύπωση που η εσωτερική και εξωτερική διαγωγή σας προξενούν στα μεγαλύτερα κράτη που αποτελούν τις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις. Η Ελλάδα πρέπει να συνδέσει το μέλλον της με εκείνο της οικογένειας των εθνών. Τώρα που καταβάλλεται η μεγαλύτερη προσπάθεια όλων των εποχών για αποφυγή των πολέμων και βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των μαζών, η σημερινή Ελλάδα πρέπει, όπως οι πρόγονοί της που δημιούργησαν τον αρχαίο πολιτισμό, να γίνει ένας από τους πρωτοπόρους αυτού του κινήματος.

Η Ελλάδα είναι άξια συγχαρητηρίων για την πρόθεσή της που έχει ήδη καταστεί εμφανής και αποτελεί μέρος της εξωτερικής πολιτικής της, να διευθετήσει τις βαλκανικές υποθέσεις με βάση τις μεγάλες αρχές της διεθνούς διαιτησίας και της φιλικής διαπραγματεύσεως με τους γείτονές της. Η μελλοντική ευημερία της είναι εξασφαλισμένη αν δεν εμπλακεί σε πολέμους και αφιερώνει όλες τις δυνάμεις της στην εσωτερική ανάπτυξη της».

Το μεγαλείο των Ελλήνων

Το μεγαλείο κάθε έθνους βρίζεται στο λαό και όχι στα πλούτη του. Η Ελλάδα είναι μια φτωχή χώρα αλλά οι Έλληνες είναι ένας πολυτιμς λαός. Ο πλούτος των Ελλήνων βρίζεται στο θάρρος, την ενεργητικότητα, το ζοηρό πνεύμα και το φηικό σθένος τους. Η εκπληκτική πρόοδος που σημειώθηκε μέσα σε έξι χρόνια προς την κατεύθυνση της απορρόφησης μιας αύξησης κατά 25 τοις εκατό του πληθυσμού είναι εύλωτη όσο πολλοί τόμοι αναφορικά με το χαρακτήρα των απορροφούντων και των απορροφωμένων. Ως εκ τούτου, νομίζω ότι αξίζει τον κόπο να αφιερώσουμε ένα κεφάλαιο στη μελέτη των ιδιών των Ελλήνων. Αυτό θα μπορούσε να βοηθήσει το δυτικό κόσμο να καταλάβει και να εκτιμήσει καλύτερα αυτούς τους άξιους απογόνους μιας ένδοξης φυλής. Όταν αναφέρεται το όνομα των Ελλήνων στην Ευρώπη και την Αμερική υπάρχει η συνήθεια να εκφράζονται περιφρονητικά γι' αυτούς ως έναν ακόμα από «αυτούς τους καθυστερημένους βαλκανικούς λαούς». Ωστόσο οι Έλληνες είναι πολύ διαφορετικοί από τους άλλους λαούς των Βαλκανιών και είναι φοβερή αδικία προς αυτούς το να αγνοεί κανείς αυτές τις διαφορές.

Πρώτα απ' όλα ο Έλληνας έχει ένα πάθος για διάκριση και πρόοδο που είναι μοναδικό σ' αυτήν την περιοχή του κόσμου. Όταν είναι φτωχός ή αμόρφωτος ή καθυστερημένος, είναι έτσι παρά τη θέλησή του. Η μόρφωση είναι ένα πάθος όλων των Ελλήνων και οι Έλληνες γονείς, όπως και οι Αμερικανοί, είναι έτοιμοι να προβούν σε οποιαδήποτε θυσία προκειμένου να μορφώσουν τα παιδιά τους. Είχα πρόσφατα μια πολύ συγκινητική σχετική εμπειρία. Στη διάρκεια μιας σύντομης περιόδου μου στη Μακεδονία έφτασα στην Έδεσσα, την αρχαία πρωτεύουσά της αγά το βράδυ και έμεινα εκεί τη νύχτα και το επόμενο πρωί. Πριν ακόμα πάρω το πρωινό μου με πληροφορήσαν ότι με περίμενε μια αντιπροσωπεία από ένα μακρινό χωριό για να μου υποβάλει τα σέβη της και κάποιο αίτημα. Επικεφαλής της αντιπροσωπείας ήταν, όπως διαπίστωσα όταν τη συνάντησα, ο ιερέας, ο δάσκαλος και τρεις προεστοί του χωριού. Είχαν έρθει να με δουν γιατί πίστευαν ότι ο λόγος μου περνούσε στην κεντρική κυβέρνηση και ότι η Αθήνα θα ικανοποιούσε το αίτημά της. Φυσικά δεν ήμουν σε θέση να κάνω κάτι τέτοιο. Εκείνο, όμως, που έχει σημασία εδώ είναι το τι μου ζήτησαν. Μου εξήγησαν ότι αντιπροσώπευαν μια ομάδα προσφύγων από τη Μαύρη Θάλασσα που είχαν καταφέρει να επανενωθούν ύστερα από τη διασπορά τους και είχαν τώρα εγκατασταθεί στα βουνά της Δυτικής Μακεδονίας. Αντιμετώπισαν μεγάλες δυσκολίες κατά την εγκατάσταση στη νέα εστία τους και είχαν υποφέρει πολύ. Ήταν τόσο φτωχοί ώστε δεν ήταν σε θέση να χτίσουν ούτε μια εκκλησία και τελούσαν επί πέντε χρόνια τη λειτουργία σε ένα σταύλο. Στη συνέχεια ο ιερέας μου εξήγησε τι ζητούσαν. Δεν ήθελαν ν' απελαγούν από την καταβολή φόρων ή να τους δοθεί

παράταση για την πληρωμή των δόσεων εξόφλησης των εκτάσεων που τους είχαν παραχωρηθεί ή κάποιο άλλο εφειστικό προνόμιο, όπως ίσως περίμενε κανείς. Δεν ήθελαν ούτε καν εκκλησία. Ο ιερέας είπε: «Είμαστε έτοιμοι να συνεχίσουμε να λειτουργούμε στο σταύλο μέχρι να έρθουν καλύτερες ημέρες αλλά σας ικετεύουμε να μας βοηθήσετε να χτίσουμε ένα σχολείο για να μη μεγαλώσουν τα παιδιά μας μέσα στην αμαθεία».

Η δημοκρατία είναι έμφυτη στον Έλληνα. Από τους παλαιότερους ιστορικούς χρόνους, μετά από την παρακμή των μικροσκοπικών μοναρχιών της ηρωικής εποχής τις οποίες περιγράφει ο Όμηρος, ο Έλληνας έχει απορρίψει και έχει αρνηθεί να δεχτεί, οπότε του ήταν δυνατό, οποιοδήποτε πολιτικό σύστημα το οποίο δεν του παρείχε ισοτιμία με όλους τους άλλους συμπολίτες του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Μοργκενταυν συνδέεται με προσωπική φίλια με τον Ουίλσον και αυτή υπήρξε η βάση των διορισμών του ως πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη.

2. Νικόλαος Πολίτης (1872-1942): Διεθνολόγος και πολιτικός. Δίδαξε διεθνές δίκαιο στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων. Διευθυντής του υπουργείου Εξωτερικών (1914-1916), υπουργός Εξωτερικών της κυβέρνησης Εθνικής Αντας (1916-1917) και στη συνέχεια της κυβέρνησης Βενιζέλου (1917-1920). Πρώτος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών και αργότερα πρεσβευτής στο Παρίσι (1924-1925, 1927 και 1930-1931). Δημοσίευσε πολλές εγκυκλίους και βιβλία περί διεθνούς δικαίου.

3. Για το ιστορικό της Νηαρ Χατ Ρηλίφ βλ. με το έργο του James L. Barton «The Story of Near East Relief (1915-1930)», New York, 1930.

4. Σπύρος Πατάης (1862-1954): Δικηγόρος και δημογράφος Αθηναίων. Η πρώτη του δημοκρατία αφορούσε την περίοδο 1917-1920. Επανεξελέγη το 1922 και το 1925.

5. Ο ομιλητής υπαινισσόταν την ετινοση (1878) του ηλεκτρικού λαμπτήρα πυρακτώσεως εκ μέρους του αμερικανού εφευρέτη Τόμας Άλβα Edison (1847-1931).

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Σουχμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Τηλ. 8839951

Διανέμεται δωρεάν

Οι Εβραίοι στην ελληνική Σμύρνη

Σε σειρά άρθρων του στο περιοδικό «Ιστορία» (Αύγουστος 1996) με τίτλο «Σμύρνη η Πολυεθνική», τα οποία αναφέρονται στην πρωτεύουσα της Ιωνίας, την Σμύρνη, όταν κατοικούσαν σ' αυτή οι Έλληνες, οι Καθηγητής κ. Πολ. Κ. Ενεπεκίδης αναφέρει τα παρακάτω για την εκεί εβραϊκή παρουσία:

Του Καθηγητού
κ. ΠΟΛ. Κ.
ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ

Με το τέλος της κυριαρχίας των Μαυριτανών στην Ιβηρική Χερσόνησο στις αρχές του 15ου αιώνα ξύπνησαν στο πνεύμα των Ισπανών όλα τα δεινά μιας ανελέητης θρησκευτικής παραφροσύνης που είχε τη μανία να καταδιώκει και που τα εγκλήματα της είχαν για στόχο όλως εκείνους οι οποίοι δεν μπορούσαν να συμμερισθούν τις θρησκευτικές δοξασίες της Ιεράς Εξετάσεως. Οι Εβραίοι, που επί Μαυριτανών ακόμη κατείχαν θέσεις επιρροής ως κρατικοί υπάλληλοι, γιατροί και λόγιοι, ήταν οι πρώτοι που αισθάνθηκαν την ορμή των γεγονότων. Εγκατέλειψαν την Ισπανία και σκορπίστηκαν στους τέσσερις ανέμους. Σε μεγάλο αριθμό εγκαταστάθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όπου οι σουλτάνοι τους πρόσφεραν απεριόριστη φιλοξενία. Μολονότι ζούσαν, ιδιαίτερα με τον μουσουλμανικό πληθυσμό, «εν αγαστή συμπνοία» και κατοικούσαν πολύ κοντά του, κατάφεραν να διατηρήσουν το γλωσσικό ιδίωμα που είχαν φέρει μαζί τους από την Ισπανία - πάντως σε κολωβωμένη μορφή - ως τώρα με ιδιαίτερη επιμονή. Στις κοινότητές τους απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα αυτοδιοίκησης όπως και οι χριστιανικές κοινότητες. Δεν

υπάρχει κανένα πολιτικό κώλυμα που ασκεί περιοριστική επιρροή στην εξέλιξή τους. Το ότι όμως τα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα βρίσκονται σε κατάσταση ανατριχιαστικής παραμέλησης, αυτό το οφείλουν αποκλειστικά και μόνο στην παρأنόηση και στον φανατισμό των ραβίνων τους. Το σχολείο της χαλουμενής ισραηλιτικής κοινότητας αριθμεί, σ' έναν πληθυσμό 15.000 Εβραίων, ούτε καν 300 ως 400 μαθητές. Η διδασκαλία σ' αυτό αποκορυφώνεται σε μια άκαρπη ερμηνεία των ιερών γραφών. Σε μερικές μικρές ιδιωτικές σχολές διδάσκονται παράλληλα με τους φυσικομαθηματικούς κλάδους και λίγα γαλλικά με μια μέθοδο διδασκαλίας όμως που είναι, όπως και στα άλλα σχολεία τους, καθόλου πρακτική και σκοτώνει το πνεύμα των μαθητών. Η προσπάθεια της «Alliance Israélite Universelle» να ιδρύσει σχολεία αρρένων και θηλέων δεν βρήκε στους κόλπους της ισραηλιτικής κοινότητας παρά μόνο λίγους υποστηρικτές. Πολυάνθρωπες ισραηλιτικές κοινότητες συναντούμε, στα ενδότερα της Μικράς Ασίας, μόνο στη Μαγνησία, τον Κασαμπά και το Αϊδίνι, όπου τα σχολεία τους, όμως, βρίσκονται σε ακόμη χειρότερη κατάσταση.

Το ισραηλιτικό νοσοκομείο

Ιδρύθηκε από ένα μέλος της οικογένειας Ρότσιλντ, τον βαρόνο Σάλομον Ρότσιλντ, το έτος 1831. Το κτίριο είναι παλιό, ισόγειο και από κάθε πλευρά ελλιπές. Τα έσοδα του νοσοκομείου είναι ελάχιστα, η είσοδος ασθενών περιορισμένη, η περίθαλψη παρουσιάζει ελλείψεις. Η κοινότητα καταβάλλει τον τελευταίο καιρό αξιόπαινες προσπάθειες για να ανεβάσει το επίπεδο του ιδρύματος. Ένας γιατρός είναι επιφορτισμένος με τα καθήκοντα της ιατροφαρμακευτικής υπηρεσίας.

Ετησίως περιθάλπονται περίπου 200 ασθενείς

δωρεάν. Εκτός αυτού υπάρχει ακόμη μια πολυκλινική για φτωχούς και αυτή αποδεικνύεται η πιο χρήσιμη, επειδή οι Ισραηλίτες αισθάνονται γενικά μεγάλη αποστροφή προς την παραμονή τους σε νοσοκομείο και με την αφοσίωση που τρέφουν προς την οικογενειακή ζωή προτιμούν μάλλον να υποφέρουν κάτω από τις πιο δυσμενείς συνθήκες στο σπίτι παρά να υποβάλλονται σε μια ορθολογιστική θεραπεία έξω από το σπίτι τους. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο άρρωστοι Ισραηλίτες κάνουν τόσο περιορισμένη χρήση του νοσοκομείου. Τα έσοδα ανέρχονται σε 400 λίρες Τουρκίας, και άλλα τόσα περίπου είναι τα έξοδα.

Εκδόσεις

* Ευτυχίας Νάχμιαν:
**Γιάννενα-Ταξίδι στο
παρελθόν** (Αθήνα:
Talos, 1996)

Η κα Ευτυχία είναι γνωστή στους περισσότερους ομοεθνήσκους για τη μεγάλη της δραστηριότητα στις γυναικείες εβραϊκές Οργανώσεις. Η κα Νάχμιαν έχει προσφέρει πολλά στα κοινά: στη δημιουργία εκδηλώσεων, στα συνέδρια, στις θρησκευτικές γιορτές.

Πρόσφατα η Ευτυχία Νάχμιαν έγινε γνωστή και για την προσφορά της στα Γράμματα. Η έκδοση του πρώτου της βιβλίου με τίτλο «Γιάννενα - Ταξίδι στο Παρελθόν» (εκδόσεις Talos) είναι μια πολύτιμη προσφορά στην Εβραϊκή Κοινότητα Ιωαννίνων, στην ιστορία και τα έθιμα του ρωμανιώτικου εβραϊσμού, στην πολιτισμική μας κληρονομιά.

Όπως γράφει η ίδια η συγγραφέας στον πρόλογό της «Οι παραδόσεις μας, ατελείωτα χρόνια στη διασπορά, άντεξαν μαζί μας και

μας συντροφεύσαν στην πορεία μας. Όταν η πορεία σταμάτησε, έγιναν μνήμες, έγιναν νοσταλγία για μας που υπάρχουμε, όσο υπάρχουμε. Είμαστε ο δεσμός ανάμεσα στο παρελθόν και στο μέλλον. Ό,τι θυμόμαστε, ας μην αφήσουμε να ξεχαστεί, να χαθεί. Ας τα μεταδώσουμε στους πιο νέους. Αν έχουν μια άγκυρα στην παράδοση, θα αντιμετωπίσουν καλύτερα το σήμερα, το αύριο». Και σ' αυτά τα λόγια περιλαμβάνεται όλη η σημασία και η αξία του βιβλίου.

Το βιβλίο περιέχει μαρτυρίες επιζώντων, στοιχεία βιογραφικά, ιστορικά, λαογραφικά, πολιτιστικά και γλωσσολογικά, τα οποία, αρμονικά και ισορροπημένα τοποθετημένα μέσα στο κείμενο, συνθέτουν την προπολεμική εικόνα του Εβραϊσμού των Ιωαννίνων και τα τραγικά βιώματα του διωγμού. Σε αυτό βοηθά και το φωτογραφικό υλικό του βιβλίου που προέρχεται από το προσωπικό αρχείο, το οποίο με μεγάλη ευαισθησία έχει διατηρήσει η κα Νάχμιαν. «Αποφάσισα να σώσω όποια στοιχεία από τη ρωμανιώτικη κοινότητα δεν έσβησε ο χρόνος», λέει η συγγραφέας, «... χωρίς κανένα απώτερο σκοπό, φύλαγα πάντα ό,τι την αφορούσε. Αλλά να που ξαφνικά ταϊριάζουν όλα μαζί, θαρρείς και τα μάζενα επίτηδες. Αποκόμματα εφημερίδων, γράμματα της κατοχής, γιαν-

νιώτικα εβραϊκά και ελληνικά τραγούδια, λέξεις από τη μιλιά μας τότε, που έφθαναν στα χείλη μου ανθόρητα και χίλια δυο ακόμα».

Η κα Νάχμιαν αφιερώνει το βιβλίο της «σ' αυτούς που άδικα χάθηκαν» και «στον Δικαίους των Εθνών», εκφράζοντας την οφειλόμενη ευγνωμοσύνη στους Χριστιανούς συμπατριώτες που με θάρρος και ανθρωπιά βοήθησαν Εβραίους στην αγωνιώδη προσπάθεια της επιβίωσης κατά την περίοδο της Κατοχής. «Θέλησα ν' αναφερθώ στον πρώτο καιρό του Πολέμου και πώς καταφέραμε να επιζήσουμε τις τραγικές μέρες που ακολουθήσαν και νά σωθούμε από τη μεγάλη καταστροφή, τη shoah, που της έδωσαν το όνομα Ολοκαύτωμα», αναφέρει η συγγραφέας και κλείνει την αφιέρωση του βιβλίου της με μια ευχή «Ας γίνει μήνυμα στα παιδιά των παιδιών μας».

* Δημήτρη Τσινικό-
πουλου: **Φως εξ Ανα-
τολής** (Αθήνα:

«Ελληνικά Γράμμα-
τα», 1996).

Οπως σημειώνει ο συγγραφέας στον πρόλογό του με τον τίτλο «Φως εξ Ανατολής»: «... Συγκέντρωσα στον παρόντα τόμο δοκίμια και μελετήματά μου με θέματα από τη λογοτεχνία της αρχαίας Εγγύς Ανατολής, που συνέγραφα στο διάστημα από το 1989 μέχρι το 1995. Τα περισσότερα απ' αυτά δημοσιεύτηκαν στην ημερήσια εφημερίδα της Βορείου Ελλάδος Μακεδονία (άλλοτε αυτούσια και άλλοτε κάπως συντομευμένα) και σ' άλλα λογοτεχνικά περιοδικά, για τα οποία γίνεται μνεία στο τέλος του βιβλίου.

Τα δοκίμια και τα μελετήματα αυτά καλύπτουν ένα ευρύ θεματολογικό φάσμα από τους πολιτισμούς των λαών της αρχαίας «Εύφορης Ημισελήνου», που εκτείνεται σ' ένα χρονικό διάστημα πάνω από 2.000 χρόνια. Με τη σημερινή τους δημοσίευση σ' έναν τόμο, προσπάθησα να τα ταξινομήσω και να τα παρουσιάσω κατά χρονική απλώς σειρά, δηλαδή κατά σειρά χρονικής προελεύσεως των κειμένων, από το αρχαιότερο προς το νεότερο».

Λάβαμε επίσης:

Παν. Βλαχόπουλου: **Οι
κίνδυνοι της ανθρωπότη-
τας** (Αθήνα, 1996)

Πίνακας Περιεχομένων

ΙΘ' Τόμου «Χρονικών»

(1996, τεύχη 141-146)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΥΧΩΝ

Τεύχος 141 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1996)

Τεύχος 142 (Μάρτιος-Απρίλιος 1996)

Τεύχος 143 (Μάιος-Ιούνιος 1996)

Τεύχος 144 (Ιούλιος-Αύγουστος 1996)

Τεύχος 145 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1996)

Τεύχος 146 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1996)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Αιμιλιανός (Μητροπολίτης Κώου), 146/2

Αλιβιζάτος Αμ., 143/3

Αλχανάτης Χ., 141/18

Αποστολάτος Γερ., 144/14

Βαρώνος Δ., 146/8

Γεράκης-Ευταξίας Α.Σ., 141/13

Δήμου Ν., 143/2

Ζανκέλεβιτς Β., 141/12

Ζούμπτος Γ., 145/15

Ζώης Λ., 145/3

Ιωάννου Γ., 146/23

Καλαϊτζάκης Φ., 141/3

Κωνσταντίνης Κ., 142

Λίτοβατς Θ., 141/2

Λουκάτος Σπ., 143/6

Μαΐς Ν., 144/6

Μακρής Ν., 143/22

Mayor Fr., 144/4

Μουσης Εσδράς, 145/9

Πάγκαλος Θ., 144/5

Παπανδρέου Γ., 144/9

Ράβελινγκ Β., 141/10

Σαλέβ Υιτοάκ, 145/23

Σαρηγιάννης Γ., 143/19

Σιδηρόπουλος Ν., 145/20

Στεφανόπουλος Κ., 144/3

Τσιρπανλής Ζ., 146/3

Φρεζής Ρ., 145/6

Φώτος Κ. 141/15

Χατζόπουλος Ηλ., 145/10

Χεχίμογλου Ευ., 146/11

Ο πρώτος αριθμός αναφέρεται στο τεύχος και ο δεύτερος στη σελίδα του συγκεκριμένου τεύχους.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

Αντισιμιτισμός, 143/3, 145/2
Αουσβιτς (στορατόπεδο), 146/22

Γκαροντί Ρ., 146/24

«Δελτίον Εβραϊκών Ειδήσεων» (εφημερίδα),
142/36 κ.ε.

Εβραϊκά (θέματα), 143/19
«Εβραϊκή Εστία» (εφημερίδα), 142/50 κ.ε.
Εβραϊκή Ταξιαρχία, 145/10
ΕΔΕΣ και Εβραίοι, 144/14
Έλληνες Εβραίοι, 146/8
Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, 143/3, 143/29

Gill Br., 146/16

Ισραηλιτική Κοινότητα Αγρινίου, 142/17
Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών, 142/7
Ισραηλιτική Κοινότητα Αρτας, 142/15, 146/25
Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου, 142/20
Ισραηλιτική Κοινότητα Ζαζάνθου, 145/3
Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης,
142/57, 143/6, 146/11, 146/23
Ισραηλιτική Κοινότητα Θήβας, 141/3
Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, 141/15, 146/20
Ισραηλιτική Κοινότητα Καρδίτσας, 142/23
Ισραηλιτική Κοινότητα Καστοριάς, 142/31, 146/21
Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας, 142/25, 145/15

Ισραηλιτική Κοινότητα Κω, 142/27, 145/14
Ισραηλιτική Κοινότητα Λαρίσης, 142/28
Ισραηλιτική Κοινότητα Ναυπάκτου, 141/18
Ισραηλιτική Κοινότητα Πατρών, 142/18
Ισραηλιτική Κοινότητα Πρεβέζης, 142/29
Ισραηλιτική Κοινότητα Ρόδου, 146/3
Ισραηλιτική Κοινότητα Τριζάλων, 142/23
Ισραηλιτική Κοινότητα Φλώρινης, 142/31
Ισραηλιτική Κοινότητα Χίου, 142/32

Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος,
142/Αφιέρωμα, 143/27, 144/Αφιέρωμα

Λεβινάς Εμμ., 143/22

Ολοκαύτωμα, 141/10, 141/13, 142/59, 143/2, 146/2,
(Μουσείο του Ολοκαυτώματος στην Ουάσιγκτον),
146/16
Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως
Ισραηλιτών Ελλάδος, 142/34

Ρατσισμός, 141/2

Σαργάλ Μ., 141/9
Σπίρερ Έρμαν, 145/6
Συναγωγή Βερολίνου, 145/9

Φριζής Μ., 141/21

Γράμματα στα «Χρονικά»:

• **Βασ. Κραψίτη:** Ο Συνταγματάρχης Μ. Φριζής, 141/22. • **Κ. Χατζηαντωνίου:** Τι «λησμονεί» ο κ. Έντουαρντ Σάιντ 143/32. • **Γ.Π. Νικολόπουλου:** «Όλοι είμαστε αδέρφια», 145/25.

Βιβλία (παρουσίαση):

• Ζαχ. Ν. Τσιρπανλή, «Ανέκδοτα έγγραφα για τη Ρόδο και τις Νότιες Σποράδες από το αρχείο των Ιωαννιτών Ιπποτών, 1 (1421-1453), 141/19. • Κυζλουν Gaston-Cremieux, «Temps Juif, Lecture laïque», 141/19. • Σ. Πέρες, «Μαχόμενος για την Ειρήνη», 141/19. • Μεθ. Φούγια, «Η Ελληνιστική Ιουδαϊκή Παράδοση», 141/20. • Ν. Μάτσα, «Η ιστορία των χαμένων περιστεριών», 141/20. • Ιακ. Χανταλι, «Από το Λευκό Πύργο στις Πύλες του Αουσβιτς», 141/20. • Εμμ. Λεβινάς, «Τέσσερις ταλμουδικές μελέτες», 141/20. • Ερ. Σεβίλια, «Αθηνα-Αουσβιτς», 141/21. • Εταιρείας Μελέτης Ελληνικού Εβραϊσμού, «Οι Εβραίοι στον ελληνικό χώρο: Ζητήματα ιστορίας στη μακρά διάρκεια», 143/30. •

Φραγκ. Αμπατζοπούλου, «Η λογοτεχνία ως μαρτυρία - Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων», 143/30. • Σ. Αγουρίδη, «Ιστορία της θρησκείας του Ισραήλ», 143/30. • Στ. Ροζάνη, «Ο σύγχρονος Ιουδαϊσμός», 143/30. • Elie Wiesel, «All rivers run to the sea», 143/31, G. Sed-Pajua (κ.ά.), «L' Art Juif», 143/31. • Agn. Desarthe, «Un secret sans importance», 143/32. • Od. Abadie, «Γη της Απόγνωσης, Birkenau Bergen, Belsen», 144/16. • Αντ. Σανουδάκη, «Ράους. Στην κόλαση του Μελκ, ο Κώστας Α. Ξεζάκης», 145/24. • S. Alizon, «Άσκησις Ζωής», 145/24. • Πάουλ Τσέλαν, «Του κανενός το Ρόδο», 146/25. • J. Lewis Herman, «Βία-επακόλουθα-ψυχικά τραύματα-θεραπεία», 146/26.

Η σωτηρία των Εβραίων του Βόλου κατά την Κατοχή

Συνέχεια από σελ. 2

απέδειξε πραγματικά ότι ήταν ένας αληθινός Χριστιανός, γιατί αν δεν συμπεριεφέρετο κατ' αυτόν τον τρόπο δεν θα ήταν γνήσιος πιστός δούλος του Κυρίου μας, γιατί ο Απόστολος Παύλος μάς διδάσκει εν συνεχεία τον ιδίον του Κυρίου μας, ότι πρέπει μέσα ακριβώς στην κοινωνία των ανθρώπων να αγαπούμε ο ένας τον άλλον και να διώχνουμε μακριά μας τα σύννεφα των προκαταλήψεων και των άλλων διαχωριστικών τειχών, που ορθώνονται και διαιτυχώς χωρίζουν τους ανθρώπους.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ είναι μία τραγική περίοδος στη νεότερη ιστορία του τόπου μας, και έτσι μας έχει δοθεί η ευκαιρία να στρέψουμε τον φραζό του ενδιαφέροντος μας σε άλλες πτυχές αυτής της μεγάλης ιστορίας, αυτής της μεγάλης εποποιΐας και κάθε φορά δικαιώνεται η απόφασή μας να επεκτείνουμε την έννοια της Εθνικής Αντίστασης απ' το βουνό εις την πόλη και έχω τονίσει κατ' επανάληψη και πρέπει και απόψε να το τονίσω ότι μ' αυτό δεν θέλουμε ουδέ κατ' ελάχιστον να υποβαθμίσουμε και να υποτιμήσουμε τον ένοπλον αγώνα των γνησίων παιδιών της Ελλάδος, που εγκατέλειψαν τα σπύτια τους και ανέβηκαν στα βουνά για να πολεμήσουν τους κατακτητές, αλλά αυτό επίσης δεν μας εμποδίζει στο να αποδίδουμε την πρόπουσαν τιμήν σε όλους εκείνους που εις τα μετωπίσθεν έπαιξαν τον ρόλο τους, έναν ρόλο τον οποίο τον έχω τονίσει πάντοτε μετά λόγου γνώσεως, έναν ρόλο ο οποίος δεν υπολείπεται σε τίποτε από την προσφορά των ενόπλων θυμάτων του αγωνιζομένου λαού μας.

ΜΑΣ ΔΟΘΗΚΕ, λοιπόν, η ευκαιρία άλλες χρονιές να σταθούμε σε ορισμένες πτυχές αυτής της εποποιΐας και φέτος μας δόθηκε αυτή η δυνατότητα να μάθουμε μερικά πράγματα, τα οποία αγνοούσαμε ίσως, δεδομένου ότι ο δεύτερος των εισηγητών, ο κύριος Τσιλιβιδής είχε συγγενικούς δεσμούς με τον αείμνηστο Μητροπολίτη Ιωακείμ και επομένως είχε την δυνατότητα να τον ακούει και να καταγράφει εκείνα τα οποία ο γέρον Μητροπολίτης μπορούσε ν' αφηγηθεί στα έσχατα έτη της ζωής του. Γι' αυτό και αυτή η μαρτυρία, την οποία αυτή την ώρα, απόψε, μας έδωσε είναι μία έγκυρη και αξιόπιστη μαρτυρία, η οποία δείχνει πραγματικά έναν ιεράρχη, ο οποίος ευρίσκει εις το ύψος των περιστάσεων.

ΚΑΙ ΠΑΛΙ ο Θεός εφρόντισε ώστε ο Μητροπολίτης και ο Γερμανός πρόξενος Σέφελ να έχουν αυτή την στενή συνεργασία και φιλική συναδελφική σχέση απ' την οποία προέκυψαν πολλά τ' αγαθά διά τον λαό μας, όπως έχω πληροφορηθεί εκ των ιστορικών βιβλίων και αυτός άλλωστε είναι και ο λόγος διά τον οποίον μετά απ' την απελευθέρωση ο Γερμανός πρόξενος Σέφελ οδηγήθηκε στο δικαστήριο των δοσυλόγων απηλλάγη πανηγυρικά, διότι ενέχθησαν Έλληνες, οι οποίοι μαρτύρησαν υπέρ αυτού, ότι δηλαδή ενεργήθηκε τον λαό μας από της θέσεως την οποία κατείχε και ιδού απόψε μία νεότερα απόδειξις το ότι πραγματικά εις τον Μητροπολίτη Ιωακείμ εξεμυστηρεύθη την αλήθεια εις ό,τι αφορά τους Ισραηλίτες της περιοχής μας. Βεβαίως είναι ευτύχημα το

γεγονός ότι η Ισραηλιτική Κοινότητα του Βόλου είναι εξ' εκείνων των κοινοτήτων, που έχουν τις καλύτερες αιώσεις, όπως ακούσαμε προηγουμένως σε σχέση και συνεργασία με τις ισραηλιτικές κοινότητες άλλων πόλεων της πατρίδος μας και ίσως να οφείλεται αυτό και σε αυτή την περίπτωση που ακούσαμε απόψε και σε αυτή τη συμβολή γιατί πραγματικά εκείνη την εποχή χάθε βοήθεια, την οποία μπορούσε να δώσει κανείς σε ανθρώπους οι οποίοι ενδιένηναν ηρωική πολυαπασίως ενεργητική γι' αυτούς τους ιδίους. Όταν δε λάβει κανείς υπόψη την ατιμωσύνη της τρομοκρατίας και τις απειλές, τις οποίες μετέχροντο οι κατακτητές και αυτό είναι γνωστό με τις προκηρύξεις και τις διακηρύξεις των να μην κρίβει κανείς κανέναν εκ των καταζητούμενων ή καταδιωκόμενων, αν λάβει δε κανείς υπόψη τον και αυτό το γενικότερο κλίμα, τότε, ακόμα περισσότερο εκτιμά τις τοποθετήσεις και τις αντιλήψεις και τις ενέργειες των ανθρώπων της Εκκλησίας υπέρ των Εβραίων κατά το θρησκειομα, Ελλήνων κατά τα άλλα σημερινά μας.

ΚΑΙ ΘΑ ΠΕΡΙΜΕΝΕ βέβαια κανείς αγαπητοί μου, ότι όλα αυτά που ανήρουν εις το παρελθόν λένον και συνθέτουν όπως είπα την νεότεραν πτυχή της εθνικής μας ιστορίας, θα περιέμενε λέγω κανείς ότι θα απετέλουν, θα έπρεπε να απετέλουν διά σειράν ολόκληρων γενιών ανθρώπων διδασκαλία για να τα απολυσθούν οι άνθρωποι στην ζωή των, παθήματα εκ των οποίων προέχονται τα διδασκαλία. Δυστυχώς όμως, θα πρέπει να διαπιστώσω ότι επεσπασμός και εις την πατρίδα μας δυστυχώς, αλλά και εις άλλες χώρες ιδίως της Ευρώπης όπως και εις αυτήν ακόμα την Γερμανίαν, έχουν εμφανιστεί τον τελευταίο καιρό φαινόμενα ρατσισμού και φλυατισμού και αντισημιτισμού ακόμα εις βάρος των Εβραίων κατά το θρησκειομα πολιτών των χωρών αυτών. Θα περιέμενε κανείς ότι οι Έλληνες δεν θα είχαν ποτέ καμία σχέση με ρατσιστικές ιδέες και αντιλήψεις και λοιπό διότι αυτό επικάλει η κοινότητα μας, η αγάπη μας και η παιδεία μας, επίσης η ιστορία μας, γιατί εδώ γεννήθηκε η έννοια της ελευθερίας, γιατί εδώ γεννήθηκε η έννοια της ανεξαρτησίας, γιατί εδώ απ' τους πατέρες μας ειδικά έγινε αυτό το οποίο λέγει ο Απόστολος Παύλος ότι δηλαδή «εξ ενός αίματος εποίησεν ο Θεός παν γένος ανθρώπων». Γι' αυτό και λυποίμεθα, λυποίμεθα πραγματικά για να μην πιο συγγονιζόμεθα, όταν βλέπομεν ότι αυτό το κίνημα του νεοναζισμού και του ρατσισμού συνεχώς κερδίζει έδαφος και όχι μόνο εις την Γερμανία όπου πρωτοεμφανίστηκε, αλλά και σε άλλες χώρες, όπου βεβαίως απεινώς καταδικάζεται με νόμους και με διατάγματα, εμφανιστήρα δικτατορίας και στη χώρα μας.

ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΠΕΡΑΣΕΙ πολλά χρόνια από τότε που εις τους τοίχους εδώ της εβραϊκής συναγωγής ερχόταν να λυσιπυκνών και αντισημιτικά συνθήματα. Συνθήματα τα οποία δεν μπορεί να ξέρει κανείς ποιο χέρι τα έγραψε, αλλά ωστόσο αυτό το χέρι σε οποιοδήποτε άνθρωπο και αν ανήκει είναι ένα χέρι βέβηλο, γιατί το μέρος όταν καλλιεργείται ανήκει

στους ανθρώπους, αυτό δεν μπορεί να είναι χριστιανικό, είναι μία εκδήλωση πόνθου, καθέτι το οποίο είναι μίσος οδηγεί στο φανατισμό και πάντοτε ο φανατισμός δεν μπορεί να έχει καμία σχέση με την ευθυκρισία, την οποία επαγγέλλεται ο χριστιανισμός μας, η θρησκεία μας, η πίστη μας, η κουλτούρα μας και η αγωγή μας. Και θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεχτικοί πραγματικά για το μέλλον γενικότερα της ανθρωπότητας, διότι διαβλέπω νέα σύννεφα εις τον ορίζοντα της Οικουμένης. Ίσως ο Θεός μας επιβιάσσει νέες δραματικές ημέρες, όπου οι άνθρωποι θα επαναστατήσουν ο ένας εναντίον του άλλου και θα επέλθει Έθνος - Επένθος, όπως λέει και η Παλαιά Διαθήκη. Ίσως ο Θεός μας επιβιάσσει διά την αγροσύνη μας να ξαναζήσουμε περιόδους και δραματικές στιγμές σαν κι αυτές που έζησαν οι πατέρες μας ή και οι πλέον ηλιθιωμένοι από εσάς κατά την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής.

ΠΑΝΤΩΣ. Η ΓΕΝΙΚΗ εντύπωση που υπάρχει σήμερα είναι ότι ο νέος αιώνας που αρχίζει ύστερα από τέσσερα χρόνια με την τρίτη χιλιετία, θα φέρει μαζί τον όχι την ειρήνη, όπως επιθυμούμε, αλλά θα οδηγήσει σε νέες συγκρούσεις. Ποιος περιμένει στις αρχές του 20ού αι., ότι αυτός ο αιώνας θα διληθεί με δύο παρκοσίμους πολέμους και με ατελείους άλλους μικροτέρους όπου εχθή αφθονον ποταμιών το ανθρώπινο αίμα και όπου η ανθρώπινη αξία υποβαθμίστηκε και όπως τώρα ενώ εισερχόμαστε εις την τρίτη χιλιετία και εις τον 21ό αι. αντιμετωπίζουμε το φάσμα μιας νέας ατελείς εναντίον της ειρήνης, εναντίον της γαλήνης των ψυχών μας, εναντίον της ειρηνικής συνύπαυξης όλων των ανθρώπων, που θα αποτελούσε το όραμα εκατομμυρίων ψυχών. Αλλά στα χέρια μας είναι να προλάβουμε το κακό, στα χέρια μας είναι «εν τη γενέσει του» να το πατάσουμε, στα χέρια μας είναι να διδάξουμε στα παιδιά μας ότι μόνο με την αγάπη οι άνθρωποι μπορούν να σπριγνθούν και μπορούν να επιβιώσουν και μπορούν να καταλάβουν νέες πνευματικές και μόνον τότε η ποιότητα της ζωής μας, για την οποία τόσος πολύς λόγος γίνεται τα τελευταία χρόνια, μπορεί να έχει ουσιαστικό περιεχόμενο, διότι όπως πολλές φορές έχω πει, ποιότητα της ζωής δεν είναι μόνο τα άρακα, δεν είναι μόνο τα δέντρα και το πράσινο, η ποιότητα της ζωής έχει κάτι το πιο ουσιαστικό, πιο βαθύ, πιο ιερό, πιο απόκρυφο, είναι αυτό που ο καθένας μας κλείνει μέσα στον εαυτό του και αυτό είναι το ακίνητο, ο ακίνητος εσωτερικός πλούτος και θησαυρός της πνευματικότητας του καθενός μας.

ΑΓΑΠΗΤΟΙ ΜΟΥ, εγώ είμαι πολύ συγκινημένος απόψε όπως νομίζω και σεις επί το άκουσμα όλων αυτών των πληροφοριών, που εμάθαμε απόψε και που μας κάνουν να λέμε να είναι αιωνία η μνήμη και του αειμνήστου Μητροπολίτου Ιωακείμ και των συνεργατών του εις αυτόν τον αντιστασιακόν αγώνα των μετώπων, αλλά και να είναι αιωνία η μνήμη των θυμάτων αυτής της λαίλαπτας, της διαβατικής λαίλαπτας, η οποία εσάρωσε τότε την ανθρωπότητα και η οποία «ιερή εις τω παρόδω» αποτελούσε την πρακτική εκφάνση και εφαρμογή των διδαγμάτων του νικητισμού, των διδαγμάτων της αθεΐας, των διδαγμάτων της υλοκρατίας, διότι ακριβώς ο Νίτσε αποτελούσε τον θεωρητικόν κίονα, επάνω εν τον οποίο εστηρίχθη το καθεστώς του λεγόμενου «εθνι-

κοσοσιαλισμού». Εάν επομένως, θέλουμε να μην ξαναζήσουμε νέες τέτοιες καταστάσεις, θα πρέπει ν' αγωνιστούμε. Τίποτε δεν έρχεται αυτόματα και τίποτε δεν χαρίζεται σ' αυτή τη ζωή, κατακτιέται με πολλούς αγώνες και εκείνο που πρέπει να επιδιώξουμε να κατακτήσουμε ή μάλλον να επανακτήσουμε είναι η ελληνορθόδοξη παράδοσή μας, η παράδοση αυτού του λαού, αυτού του τόπου στην συντριπτική του πλειονότητα και πλειοψηφία, η οποία είναι μία παράδοση ανοικτή, ανοικτής αγάπης και αυτοπροσφοράς και αυτοθυσίας, μία παράδοση, η οποία μπορεί να πω ότι και αυτή συρρικναιώνεται σ' εκείνο το οποίο πάλι ο Απόστολος Παύλος γράφει, ότι δηλαδή «είναι καλύτερα το να δίνει κανείς παρά να λαμβάνει».

ΕΠΟΜΕΝΩΣ, αγαπητοί μου, «στόμεν καλώς, στόμεν μετά φόβου» μπροστά μας έχουμε ένα άδηλο μέλλον, του οποίου δεν γνωρίζουμε το περιεχόμενο, οι ευχές μας βεβαίως είναι να υπάρξει ειρήνη στην ανθρωπότητα και οι άνθρωποι να γίνουν άνθρωποι με σπλάχνα οικουγόνου, αλλά βλέπετε αυτά είναι ευχές, η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σκληρή. Να σας θυμίσω τι γίνεται με τους Κούρδους, να σας θυμίσω τι γίνεται αυτή την ώρα στο Ζαΐρ και δεν ανησυχεί κανένας κι όλοι λέμε δεν βαριέσαι μακριά είναι, δεν μας θβάνουν εμάς εδώ, αλλά αν σκεφτόμαστε έτσι, τότε πραγματικά κάποτε ο Θεός θα επιτρέψει να γενθούμε και εμείς αυτά τα δεινά, τα οποία γίνονται τώρα άλλοι άνθρωποι, που είναι και αυτοί παιδιά του Θεού. Πολύ σκοτεινές ημέρες περιμένουν την ανθρωπότητα και εύχομαι να βγω ψεύτης και εύχομαι όλα αυτά τα οποία σας λέγω να μην πραγματοποιηθούν, αλλά δυστυχώς τα σημεία των καιρών είναι τέτοια και τόσα, ώστε τους ανθρώπους που σκεφτόμαστε να μας έχουν περιαγάγει σε μία κατάσταση αγωνίας, μία κατάσταση όπου πραγματικά προσπαθούμε από τώρα να δούμε, τι είναι δυνατόν να προκύψει αύριο, μεθαύριο, στο αμέσως ενδεχόμενο μέλλον αυτού του τόπου.

ΣΤΑΜΑΤΩ ΕΔΩ, ευχαριστώντας και από την θέση αυτή και την Ένωση των Χριστιανών Επιστημόνων με την οποία από κοινού η Μητρόπολις και εκείνοι έχουμε καθιερώσει και εργαζιμάσει την αμείωρη άπαξ του έτους μιας Κυριακής για αυτά τα θέματα. Θα συγχαρώ επίσης τους δύο λαμπρούς εισηγητές και ομιλητές της αποψινής βραδιάς, τον κύριο Μαρσέλ Σολομών, που είναι και αγαπητός μου, προσωπικός φίλος γι' αυτή την ιστορική αναδρομή την οποία μας έκανε για την παρουσία και την προσφορά της Ισραηλιτικής Κοινότητας στο Βόλο, καθώς επίσης και τον αγαπητό συνεργάτη μας, τον κύριο Δημήτριο Τουλνίδη, που από προσωπικές του αναμνήσεις μας μετέφερε πληροφορίες πολύτιμες, που ακριβώς συγκλίνουν όλες μαζί στο ίδιο συμπέρασμα, στο συμπέρασμα ότι η Εκκλησία μας στα χρόνια εκείνα επετέλεσε το χρέος της απέναντι των ανθρώπων, έσωξε και οι άνθρωποι αυτοί ήταν διαφορετικού θρησκευματος, όπως είναι οι Ισραηλίτες, τους οποίους αναμνησκόμεθα αυτή τη στιγμή, γιατί βεβαίως όλοι γνωρίζουμε το δράμα των Εβραίων όλου του κόσμου και την τελική λύση, την οποία επένθησαν οι εγγράφοι των κακοπραγμάτων τύπων για να δώσουν μία τέτοια λύση σ' ένα πρόβλημα, η οποία λύσις βεβαίως όχι ανθρώπινη δεν ήτο, αλλά θα έλεγε κανείς ούτε καν λογική.

ENGLISH SUMMARY

OF THE CONTENTS OF ISSUE No 147 VOL. 20

January · February 1997

✓ In his article entitled «*The Salvation of the Jews of Volos during the German Occupation*», the Metropolit of Demetriada (in the area of Thessaly) Mgr. Christodoulos describes the efforts made during the German Occupation by the local Church Authority, to protect the Jews of the area. With this opportunity, the Metropolit Christodoulos condemns any effort made to revive nazism and antisemitism.

✓ Mrs Maroula Gamessi remembers her *Jewish compatriots of Castoria of old*, (in the area of Macedonia), most of whom perished in the nazi camps.

✓ The *Jewish Community of Istanbul* (Turkey) was very prosperous during the 19th and the beginning of the 20th century, occupying an entire district with its own schools and synagogues. Today the Jews of Turkey number no more than 25.000, while slowly the Jewish presence in the country is diminishing.

✓ The American Jewish diplomat *Henry Morgendau* (1856-1946), personal friend of the President of the U.S.A. Woodrow Wilson, had been given a special mission by the United Nations in 1923. He served as president of the Committee for the rehabilitation of the Greek refugees who were violently expelled from Asia Minor by the Turks. From his position, Morgendau supported the greek rights, and for this he was honoured by the Greek Government, the local authorities and the University of Athens. In this article, excerpts from Morgendau's book «My mission in Athens» are being published.

✓ The comfortable situation of the *Jews of Smyrna* (today a turkish town), when it was inhabited by Greeks, is described by prof. P. Enepekidis.

✓ This issue closes with *publications*, and with the table of contents of the 19th volume.

(Translation: Z. Battinou)

Στην οδό Όθωνος 8,
θα μπορούσατε να θαυμάσετε
τη συλλογή Γαϊτη,
ενώ περιμένετε στην ουρά...
αλλά στη EUROBANK
δεν υπάρχουν ουρές.

Γιατί εδώ, η ταχύτατη εξυ-

πηρέτηση των πελατών και η εργονομία του

χώρου δεν επιτρέπουν τη δημιουργία συνωστισμού.

Και βέβαια αυτό δεν είναι το μοναδικό πλεονέκτημα

του καταστήματος της Eurobank στην οδό Όθωνος 8,

στην πλατεία Συντάγματος.

Αν δεν προσέφερε τις πιο πρωτοποριακές και

αποδοτικές τραπεζικές υπηρεσίες, θα μπορούσε να

είναι ένα μικρό μουσείο σύγχρονης τέχνης.

Γιατί τους χώρους του κοσμεί μια αυθεντική
έκθεση έργων του Γιάννη Γαϊτη. Αλλωστε η διάδοση
της τέχνης και η σύνδεσή της με την καθημερινή ζωή
είναι ένας από τους σημαντικότερους πολιτιστικούς
στόχους κάθε εξελισσόμενης κοινωνίας. Είναι ο στόχος
μιας Τράπεζας Αξιών, της Eurobank.

EUROBANK
ΕΥΡΩΠΕΝΔΥΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

Τράπεζα Αξιών

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΑΘΗΝΩΝ: ΟΘΩΝΟΣ 8, 105 57 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 3237000, FAX: 3222095